

KNJIŽEVNOST

MESEČNIK ZA UMETNOST IN ZNANOST

5

L. I. 1933

- A. Kovač: Železna peta
- T. Brodar: Nacionalno vprašanje kot znanstveno vprašanje (Dalje)
- B. K.: Nekaj o Seliškarjevem romanu „Nasedli brod“
- V. Kostanjevec: Gospodarske krize v luči Marksove ekonomike
- T. Čufar: Akord v kamnolomu
- B. K.: Govekar redivivus ali Koseski našega časa
- A. K.: Indija pod peto angleškega imperializma

Uredništvo in uprava: Rimska cesta št. 20/I.
Izdajatelj in urednik: Bratko Kreft, Rimska c. 20/I.
Odgovorni urednik: Vičič Milan, Idrijska ulica št. 13.

VSEBINA DO ZDAJ IZDANIH ŠTEVILK »KNJIŽEVNOSTI«.

1. številka.

M. Gorkij: Človek. — T. Brodar: Nacionalno vprašanje kot znanstveno vprašanje. — J. Kozak: Vojtra. — P. Lem: Ludvik Mrzel in socialna književnost. — I. Kosec: Psihoanaliza in individualna psihologija v teoriji in praksi. — T. Čufar: Skica o gospodu. — L. Adamič: Slovenski kmetje molijo za mehiško cerkev. — I. Babelj: Linija in barva. — L. Flaherty: Moje knjige v Irski. — O. Huddles: Nekaj besed o slovenski mladinski književnosti. — J. P.: Miško Kranjec: Zivljenje.

2. številka.

V. Kostanjevec: Današnja kriza in bankrot narodnogospodarske »znanosti«. — M. Klopčič: Materino pismo. — T. Brodar: Nacionalno vprašanje kot znanstveno vprašanje. (Dalje.) — L. Adamič: Slučaj Mooney-Billings. — P. Lem: Ludvik Mrzel in socialna književnost. (Dalje.) — I. Kosec: Psihoanaliza in individualna psihologija v teoriji in praksi. (Dalje.) — B. K.: K aferi »Veselega vinograda«. — P. Lem: Bartol: Lopez.

3. številka.

T. Brodar: Nacionalno vprašanje kot znanstveno vprašanje. (Dalje.) — S. Janež: Ljudje v hotelu. — P. Lem: Ludvik Mrzel in socialna književnost. (Konec.) — L. Adamič: Slučaj Mooney-Billings. (Konec.) — P. Lem: Zgodovinski pregled revizionizma. — M. S.: Kriza »Ljubljanskega Zvona«. — P. Lem: Bartol: Lopez. (Konec.) — T. Brodar: Čufar: Februarska noč.

4. številka.

P. Lem: Karl Marx. — I. Erenburg: Hugenberg, Ufa in nemški patriotizem. — T. Brodar: Nacionalno vprašanje kot znanstveno vprašanje. (Dalje.) — A. K.: Lebnov svobodni duh — F. Albrecht na periferiji spoznanja — Vidmar vrši duhovno službo narodu — Lajovic v »Zvonu« osvjetljuje našo zgodovino. — B. Z.: Nova ruska proza.

ŠIRITE IN NAROČAJTE »KNJIŽEVNOSTI«!

Naročnina se plačuje v štirih obrokih po 15 Din. — Celoletna naročnina je 60 Din (za inozemstvo 80 Din). Posamezna številka 7 Din. Rokopisi se ne vračajo. — Tiska tiskarna »Slovenija« v Ljubljani. (Predstavniki A. Kolman.)

Anton Kovač:

ŽELEZNA PETA

(K vladi nacionalsocializma v Nemčiji.)

1.

V Nemčiji se je izvršil politični preokret, ki vzbuja pozornost vsega sveta še v veliko večji meri, kakor jo je vzbudil slični preokret v Italiji pred dobrimi desetimi leti. Dolžnost revije, ki se bavi z aktualnimi znanstvenimi problemi, je, da tak važen preokret družbeno analizira in mu dá zgodovinsko karakteristiko. V družbenih vedah stoji zadnje desetletje v ospredju aktualni problem meščanske demokracije. Pred petnajstimi leti je prezident Združenih držav Wilson poslal na evropska bojišča ameriško armado, »da napravi svet sposoben za demokracijo«... In ko je »zapadnoevropska demokracija« (tako so imenovali imperialistične velesile Anglijo, Francijo in Italijo) z ameriško pomočjo zmagala nad prusko-nemško avtokracijo, so po vsem svetu predstavniki oficijelne politične vede proglašali meščansko demokracijo za najpopolnejšo obliko življenja v državi, ki jo sploh more doseči človeški rod, gledali so v njej panacejo (sredstvo, ki zdravi vse) in pričakovali so nje nevzdržni triumfalni pohod. Ta verá v meščansko demokracijo pa ni temeljila na objektivni analizi družbene razvojne stopnje, da, izpričevala je popolno neumevanje te stopnje. Meščanska demokracija, ki se tudi imenuje politična ali formalna demokracija, za katero se je borilo takrat revolucionarno meščanstvo proti fevdalnemu absolutizmu, je zares cvetela v epohi procvita kapitalizma, kapitalizma, ki je porušil fevdalne ovire, kapitalizma svobodne konkurence, nje cvet pa je začel veneti obenem s tem gospodarskim sistemom, ko je v svojem novem razvojnem štadiju monopolističnega kapitalizma, imperializma po svetovni vojni zapadel v svojo splošno ekonomsko-socialno krizo. Meščanska demokracija je bila le lupina, oblika meščanske družbe v nekem štadiju nje ekonomsko-socialnega razvoja. Danes zamenjuje to lupino druga: fašizem¹. Očividno torej ta forma bolje odgovarja

¹ Fašizem je imel svojega napovedovalca že pred tridesetimi leti. Znani ameriški socialni pisatelj Jack London se je zamislil v predkončne boje meščanske družbe v bodočnosti in je tako globoko občutil vso težo tistega, za kar bo v teh bojih šlo, da se je mogel začuda visoko povzpeti nad ves demokratski iluzionizem svoje dobe in je spoznal nastop »železne pete« pod nekimi zgodovinskimi pogoji kot nujen. Citaj »Železno peto« Jacka Londona (izšla tudi v slovenskem prevodu v »Zadružni založbi«, Ljubljana) in spoznal boš — fašizem!

vladajočemu razredu meščanske družbe na tej novi stopnji nje razvoja.

Tisti, ki gledajo v fašizmu slučajno zablodo človeške zgodovine, so očitvidno izgubili kompas in orientacijo v današnji družbi. Če slišimo n. pr. socialdemokrate govoriti o fašizmu kot o nečem, kar ne izhaja iz družbenega položaja, marveč je na neki nerazumljiv način od zunaj prišlo v družbo, ali razlagati fašizem enostavno iz neumnosti ljudi,² potem moramo o njih reči, da so popolnoma zapustili tla materialističnega zgodovinskega naziranja, po katerem so vsa pomembna (— za nepomembna nam ne gre —) politična dejstva razložljiva iz ekonomsko-socialne strukture (ustroja) družbe. Zapustiti tla materialističnega zgodovinskega naziranja pa pomeni izgubiti zgodovinsko, družbeno, politično orientacijo, postati slep. In s slepoto je bila udarjena nemška meščanska demokracija, katero je v glavnem tvorila socialdemokracija, še včeraj služkinja v Nemčiji vladajočega razreda, danes od njega zavržena in prepriščena teptanju po železni peti nacionalsocializma! Res malo je primerov v zgodovini, da je neko politično gibanje samo sebe speljalo v tako bedno situacijo, katere vrhunec je bil tedaj, ko je feldmaršal Hindenburg, izvoljen s pomočjo meščanske sredine in socialdemokracije zato, da bi ne bil izvoljen Hitler, sam postavil Hitlerja na mesto kanclerja (ministrskega predsednika) nemške države in mu prepustil, da po mili volji »iztreblja« marksizem (pod čimer razumeva ne samo »azijatsko strupeno kugo boljše-vizma«, marveč tudi nemško socialdemokracijo).

Če naj res razumemo, kako je nacionalsocializem zrasel v Nemčiji in kako je prišel do tega, da je s svojo »železno peto« trenutno poteptal v tla nasprotnike obstoječe meščanske družbe in z njimi vred tudi demokracijo, ki jih je sicer tudi preganjala, a se ni mogla dokopati do potrebne odločne brezobzirnosti, — potem moramo poznati ekonomsko-socialni prerez današnje Nemčije in nje politični razvoj po vojni. In prav to vsebuje članek dr. Branka Kojića »Hitlerjeva vlada«, ki je izšel v zagrebškem »Književniku« (št. 3., 1933). Radi pomanjkanja drugih virov smo se obrnili na uredništvo »Književnika« in avtorja, da nam dovoli prevod prvega poglavja omenjenega članka, ki vsebuje ekonomsko-socialno analizo in ga podajamo v našem drugem poglavju:

2.

»Politična kriza v Nemčiji je odjek vedno večjih gospodarskih težkoč. Uničujoči vpliv gospodarske krize je iz dneva v dan vedno hujši. Ukrepi za ublažitev krize ne prinašajo zaželenih rezultatov. Težka industrija obratuje samo s 27% svoje kapacitete (produkcij-

² Seveda je fašizem iluzionistično, prevarno gibanje, ki obljublja svojim neumnim vernikom nekaj, česar ne bo dal. Toda za njega resnično objasnitev moramo poiskati izvor teh neumnosti, teh iluzij v ekonomsko-socialni strukturi dane družbe.

ske sposobnosti), industrija končnih konzumnih predmetov z 42%. Posledica tega stanja je stalno število nad šest milijonov vidnih in treh milijonov »nevidnih« brezposelnih. Realne mezde in plače so padle pod polovico mezd in plač iz leta 1929. Povprečni tedenski zaslužek industrijskega delavca je znašal v poletju 1929 44:60 M(ark), a v jeseni 1932 samo 20:80 M. Skupna vsota, ki so jo delavci in nameščenci v tem razdobju izgubili na mezdah in plačah, se ceni na 38 milijard M, t. j. okrog 760 milijard dinarjev.

Predstavniki današnjega ogroženega reda niso mogli ostati slepi pred nevarnostjo, ki jih je z vseh strani obkrožala in jim pretila z uničenjem. Pred vladajočim razredom je stal en sam problem, to je: konsolidacija (ojačenje) kapitalizma. Zadnjih velikih političnih dogodkov v Nemčiji ne moremo niti razumeti niti pravilno oceniti, ako jih ne gledamo skozi prizmo tega problema.

S stališča historičnega materializma veliki politični dogodki niso niti posledica domislekov »velikih« politikov niti slučajna igra usode. Historični materializem nas uči, da vse politično dogajanje temelji na razrednem boju. V današnjem času ta boj v glavnem izvira iz nasprotstev med delom in kapitalom in se izraža na eni strani v boju proti obstoječemu gospodarskemu in političnemu redu, katerega temelji so zgrajeni na privatni lastnini proizvajalnih sredstev, na drugi strani pa v stremljenjih, katerih cilj je konsolidacija tega reda. S tega načelnega stališča moramo gledati Hitlerjev prihod na oblast.

Glavno vprašanje, ki ga moramo pred vsem zastaviti, je: Kdo dejansko vlada v Nemčiji?

Pred vojno in med vojno je imela nemška država obliko absolutne monarhije, ki ji je bil na čelu razred junckerjev, t. j. veleposestnikov. Na vrhu družbene piramide se je nahajala junkerska aristokracija, katere moč je temeljila na veleposestvih, latifundijah in fidejkomisih v obsegu nad 50 hektarjev in več. V gospodarski politiki je šlo glavno stremljenje tega družbenega razreda za zaščitnimi carinami (za agrarne proizvode). Zaradi teh carin je nemško ljudstvo pred vojno plačevalo junckerjem letni tribut v znesku dveh milijard M. S porazom v svetovni vojni in z begom glavnega predstavnika junckerjev, cesarja Wilhelma, iz Nemčije so bili junckerji iztisnjeni iz vrhov državne uprave.

Na njihovo mesto je stopil velekapital. Ta razred je imel v rokah vsa pomembnejša proizvodjalna sredstva. Odtod je izviral njegov odločilni vpliv na upravo države. V toku časa je finančni kapital vedno bolj prodiral tako v industrijo kakor v veleposest in spravil pod svojo kontrolo vse produkcijsko delovanje v državi. Ta nadoblast finančnega kapitala je značilna za poslednjo periodo kapitalizma. Vendar ne smemo misliti, da se je to spajanje izvedlo tako, da so popolnoma prenehala trenja med poedinimi deli vladajočega razreda. Oboje, junckerje in industrialce n. pr. financirajo banke in oboji sodelujejo v odborih bank, a vendar si njih interesi nasprotujejo. Ta trenja so včasih močnejša, včasih slabša. Njih

intenzivnost (jakost) je odvisna od položaja na glavni fronti boja med delom in kapitalom. Trajnega miru med poedinimi deli vladajočega razreda ne more biti, ker boj med njimi izvira iz strukture kapitalistične družbe.

Že v svetovni vojni se je začela hitra proletarizacija srednjega stanu, ki se je nadaljevala in poglobila pozneje za časa inflacije (do konca 1923) in v času velike krize, ki je nastopila 1930. Vladajoča plast meščanstva je postajala tako vedno tanjša, njegova vlada nad celokupno družbo pa vedno težja.

Danes se ceni skupno število junkerjev na 20.000 družin s skupaj 80.000 člani. V veliko industrijo in finance spada približno 70.000 družin z okrog 220.000 člani. Teh 300.000, torej v celem komaj pol odstotka nemškega prebivalstva, ima odločilno besedo v gospodarskih in političnih vprašanjih.

Ako priračunamo še tisti del meščanstva, ki po svojem imovinskem stanju pripada temu razredu, a nima tolikšnega vpliva na politično usodo države, potem skupno število pripadnikov tega razreda, ki drži v svojih rokah celo produkcijo in vse gospodarstvo države, ne presega 4%.^a

Vseh ostalih 96% nemškega prebivalstva je proletariziranih. Sem spada poleg delavcev in nameščencev tudi siromašno kmetstvo, ki ima komaj tolikšne dohodke od posesti, da mu omogočajo le golo eksistenco.

V tem problemu, kako bi tisti 4% vladali nad temi 96%, odnosno, kako bi čim bolje živeli od plodov njihovega dela, se zrcali ves politični boj, v tem problemu je skrit ključ za razumevanje vseh političnih manevrov, kakorkoli izgledajo na prvi pogled komplicirani. Gre za konsolidacijo nemškega kapitalizma, ki je hudo ogrožen radi dolgega trajanja gospodarske krize in nemožnosti nje rešitve. Prihod Hitlerja na oblast je samo posledica nezmožnosti rešitve krize s starimi metodami in cilj tega prihoda je reševanje ogroženega reda, čigar temelje je gospodarska kriza že globoko spodkopala.

To je že tretji poskus rekonolidacije nemškega kapitalizma po vojni. Z analizo predhodnih dveh etap in njih primerjanjem z današnjimi razmerami bomo najboljše razumeli, kakšno vlogo je vladajoči razred določil Hitlerjevemu gibanju.«

^a Primerjaj sledeči odstavek iz »Jutrovega« uvodnika od 14. marca t. l.: »Povojna inflacija je v zvezi z vojnim gospodarstvom najbolj prizadela naš meščanske in drobnomeščanske sloje nemškega ljudstva. Treba je vzeti v roko katerokoli narodno-gospodarsko statistiko, da se prepričamo, kako se je premoženje v povojnih letih socialno premaknilo. Srednji stan, v katerega so se preje šteli premoženjsko tudi vsi duševni poklici, manjši trgovci, boljši obrtniki, se je v povojni Nemčiji razredčil na poldrugi milijon ljudi, ki posedujejo okrog 35 milijard narodnega imetja, medtem ko 62 milijonov ostalih ljudi poseduje komaj 16 milijard. Nad srednjim slojem je tenak sloj zelo imovitih, komaj 80.000 ljudi, ki so osredotočili v svoji posesti približno 35 milijard mark...« Zanimivo je, kako zna »Jutro« razpravljati o razrednem sestavu — Nemčije!

3.

Prvič* je bilo treba reševati nemški kapitalizem ob polomu nemške cesarske armade, ob novemberski revoluciji 1918, ki je odpihnila monarhijo in povzdignila na oblast v republikli vodstvo socialdemokracije. »Začela se je borba, ali naj bo Nemčija demokratska ali sovjetska republika. Socialdemokratski voditelji Ebert,

George Gross: Hitler.

Scheideman in Noske, ki so stali na čelu tistega krila, katero je glasovalo za vojno, so se borili za demokratsko ustavo.«

»Socialdemokratsko vodstvo, ki je prišlo tako nenadoma⁵ na oblast, ni niti pomislilo na to, da bi začelo z organizacijo tistega družbenega reda, za katerega so se zavzemali teoretiki socializma. Potem ko je svečano pokopalo cesarski režim, je vodstvo social-

* Citati («») brez navedbe vira so vzeti iz omenjenega članka dr. Kojića v »Književniku«.

⁵ Kajti ono je podpiralo monarhijo in vlado od začetka vojne pa do revolucije, ki je izbruhnila mimo njegove volje in proti njej.

demokracije podvzelo vse, da pomiri revolucionarno gibanje delavstva in da razredni boj iz podjetij in iz ulic prenese v parlament, ministrstva in druge pisarne.

Nemčija se je vse do konca 1923 nahajala v revolucionarnem vrenju in socialdemokratski ministri so imeli polne roke dela z dušenjem vstaj na vseh straneh.«

Navajanje teh vstaj opuščamo. Dodajamo pa ugotovitev, da so prve socialdemokratske vlade (1918 in 1919) oborožile tako imenovane Noskejeve garde za državljansko vojno proti delavstvu, da so se zvezale z generali iz svetovne vojne, da so se pod njih okriljem formirale prve organizacije nemškega fašizma in kontrarevolucije, med njimi tudi Hitlerjeva »nacionalsocialistična delavska stranka«. Plivier je napisal o novemberski revoluciji roman: »Cesar je šel, generali so ostali...«

V drugi polovici leta 1923 se je Nemčija gospodarsko približala robu prepada. »Dne 15. novembra 1923 je notiral 1 dolar 2 in pol milijarde mark. Inflacija je uničila srednji stan, industrija pa se je rešila dolgov« in je z vso povečano močjo posegla v upravo države. Še pod socialističnim predsednikom republike Ebertom (1919—1925) nastopi koncem 1923 prva časna diktatura generala von Seecka, pod katerim je vojaštvo na eni strani zasedlo delavsko Saško in srednjo Nemčijo, udušilo vstajo v Hamburgu, na drugi strani pa tudi vstajo hitlerjevcev (münchenski puč v novembru 1923). Takrat ni izgledalo, da bo Hitlerjeva lokalna sekta sedem let po tem svojem porazu zbrala pod svojim vodstvom kot najbolj vztrajna od njih vse kontrarevolucionarne nacionalistične grupacije in se razmahnila v močno gibanje množic po vsej Nemčiji.

Medtem pa se je gospodarska situacija v Nemčiji vendarle popravila, seveda ne morda po zaslugi kakega »velikega« politika, marveč v zvezi z relativno stabilizacijo svetovnega kapitalizma, ki je otvorila nemški industriji kredite tujega, zlasti ameriškega kapitala, da je mogla izvesti svojo racionalizacijo. Nastopila je tako imenovana »racionalizacijska konjunktura«. Nemčija je skozi nekaj let ne samo vzdrževala, marveč tudi povečevala s pomočjo tujih kreditov svoje javno (državno, deželno, občinsko) in zasebno gospodarstvo.

V tej periodi relativne stabilizacije kapitalizma se je socialdemokracija vedno bolj zraščala z državo. »Spojila je organizirano delavstvo tesno z meščansko državo po načelu, da s socialno politiko od zgoraj paralizira (oslabi) razredni boj od spodaj«, piše dr. Kojić. »Vsa njena politika je obstajala v tem, da dobi od vladajočega razreda čim večje koncesije glede plač, socialnega zavarovanja in ostale zaščite... Zlasti je skrbela za kvalificirano delavstvo, ki ga je preko svojih »svobodnih strokovnih organizacij« tesno privezala nase, medtem ko se je samo najslabše plačani in najmanj zaščiteni del delavstva grupiral v revolucionarnem

taboru. Pri volitvah (v maju) 1928 so izvolili nemški delavci v parlament 153 socialdemokratov in samo 54 komunistov; v isti parlament je bilo izvoljenih samo 14 hitlerjevcev.

Medtem ko je v važnejših deželah, zlasti v Prusiji, od novembarske revolucije dalje neprestano vladala tako imenovana »velika (weimarska) koalicija«, katere glavni parlamentarni temelj je bila socialdemokracija, je od leta 1927 naprej (v »rajhu«) vladala »mala koalicija«; to je blok strank meščanske sredine (s klerikalnim »centrumom« na čelu) brez socialdemokracije. Po volitvah 1928 pride spet do velike koalicije; socialdemokrat Müller postane kancler, znani socialdemokratski teoretik in politik Hilferding celo finančni minister. Kljub temu, da je ta socialdemokratski režim skušal ojačiti svojo zvezo z vladajočim finančnim in industrijskim kapitalom z ostrimi napadi na levo (prepoved 1. majskih manifestacij, boji v Berlinu itd. leta 1929), so se trenja med kapitalom in socialdemokracijo zlasti v finančni politiki povečala posebno potem, ko so valovi svetovne gospodarske krize začeli zagrinjati tudi Nemčijo.

Prodaja produktov doma in v tujino je začela zastajati. Nemška industrija, ki je delala s tolikšnimi tujimi krediti, ni mogla več nositi svojih obveznosti (»zamrznjeni krediti«, o katerih so toliko pisali). Proces proletarizacije malomeščanstva se je otipljivo pospešil. Brezposelnost je začela hitro naraščati. Seveda so se poostрила tudi razredna nasprotstva. »V svojem stremljenju, da prevälijo bremena krize na rame delovnega ljudstva, so začeli kapitalisti hitro odvezmati delavstvu tiste koncesije, ki so jih v letih konjunktura dali preko socialdemokracije. Začeli so zniževati plače... Cela socialno-politična zgradba, ustvarjena polagoma v prejšnjih sedmih letih, se je začela hitro rušiti, kakor da je iz kart... Pokazalo se je, da Weimar ne pomeni stalne, marveč samo začasno konsolidacijo kapitalizma na zgrešeni bazi (osnovi) harmonije med delom in kapitalom.«

»Zato je začel padati vpliv socialdemokracije med delavstvom« po eni strani, po drugi pa se je začelo po svoje »radikalizirati« ogroženo malomeščanstvo, da, meščanstvo samo (kapitalisti, fabrikanti, veleposestniki), predvsem obubožani srednji stan, nameščenci in inteligenca, vse razočarano v vladajočo socialdemokracijo in meščansko sredino. Tako je pri volitvah 14. septembra 1930 Hitler slavil velikansko zmago (na mesto 14 nacionalsocialistov jih je prišlo v parlament 107).

Socialdemokracija je bila spet izrinjena iz državne vlade (ostala pa je še v deželnih vladah), »ko je bil za kulisami Brüningove vlade dosežen sporazum med vsemi deli vladajočega razreda, ki jih je gospodarska kriza prisilila, da so sklenili med seboj premirje v svrhu obrambe splošnih razrednih interesov. Vladajoči razred radi krize ni mogel več plačati sodelovanja socialdemokracije v vladi. Treba je bilo poiskati drugo, cenejšo rešitev.«

»Gospodstvo meščanstva je polagoma zavzemalo obeležje diktature« že pod Brüningom, ki je vladal večinoma brez parlamenta s tako imenovanimi »zasilnimi odredbami«. Socialdemokracija je zvesto podpirala to postopno fašizacijo nemške »demokratske« republike; zvesto je glasovala za Hindenburg-Brüningove zasilne odredbe in jih kot imejteljica izvrševalne oblasti (policije itd.) v Prusiji ter nekaterih drugih deželah krepko izvajala. In vse te zasilne odredbe so pomenile zniževanje plač, podpor, rent, zaščite, skratka prevalitev bremen krize na rame delovnega ljudstva!

Ko socialdemokratje danes opisujejo svojo dovčerajšnjo politiko, govore o »tragični situaciji«, o »zopernih okoliščinah«, ki da so jim narekemale tako politiko. S takimi izrazi pa le prikrivajo svojo lastno slepoto, s katero so omogočili, da je Nemčijo pogazila železna peta brez hujšega truda. Zakaj niso vstali skupaj s prizadetimi množicami proti vsej opisani politiki vladajočega razreda, zakaj so nasprotno prostovoljno zvesto podpirali vladajoči razred? Danes je edini odgovor: Če bi ga ne podpirali, bi se pa že prej oprl na nacionalsocialistični pokret. Nemška socialdemokracija je torej hotela biti vladajočemu razredu na razpolago, dokler jo je še količkaj potreboval! Kje je torej pravi vir te socialdemokratske politike? V njenem zraščanju z državo, v njenem načelnem sporazumevanju z vladajočim razredom, v tistem, kar se od svetovne vojne in zlasti od konca vojne dalje vprav imenuje socialdemokratizem. Če govore socialdemokrati o »tragični situaciji«, bi morali tudi povedati, da so jo ustvarili sami. Vsakdo, kdor je čital zadnji volilni proglas nemške socialdemokracije z njegovima dvema parolama za socializacijo veleindustrije in za razdelitev veleposestev, se je moral vprašati: Kje pa so imeli ti dve paroli vseh 15 let vladanja? Zakaj niso izvršili socializacije in razdelitve tedaj, ko so imeli vso oblast v rokah? Jasno je, da je krivda v tako imenovani koalicijski politiki; skupaj z industrijskimi baroni ni mogoče izvršiti socializacije in skupaj z junkerji ni mogoče razdeliti veleposestev. Bistvene osnove te politike so bile zgrešene, iz njih izvirajo »tragične okoliščine« in ne narobe!

Karl Kautsky, danes tako zagrizen zagovornik te politike, je že leta 1909 v svoji knjižici »Pot do oblasti« napovedal, kakšne so nje nujne posledice: »Proletarska stranka bo v meščanski koalicijski vladi vedno sokriva pri dejanjih zatiranja proletariata, kar ji bo prineslo njega prezir in obenem bo še stesnjena po nezaupanju svojih meščanskih zaveznikov in ji bo onemogočeno vsako koristno delovanje. Noben tak režim ne more dovesti do ojačenja proletarijata — nobena meščanska stranka ni pripravljena za tako delo; tak režim more le kompromitirati proletarsko stranko, zagnati v proletarijat zmedo in ga razcepiti...« Ali se ni ta napoved Kautskega, takrat še marksista, v Nemčiji z njegovo pomočjo povsem uresničila?

O socialdemokratizmu in njega politiki je treba vedeti, kar smo naznačili, če hočemo razumeti narast nacionalističnega gibanja v Nemčiji. Dejstva, da je Hitler pridobil tolikšne množice, si marsikdo ne more razložiti, predvsem nemški socialdemokratje ne, ki so dolgo vrsto let (še 1930!) odločno pobijali mnenje levice, da je fašizem konkretna nevarnost tudi v Nemčiji, trdeč, da je fašizem mogoč samo v državah, kjer je »izobrazba« delovnih množic na nizki stopnji, kakor n. pr. v Italiji, ne pa v Nemčiji. Italijanski srednji stan, ki se je proletariziral v svetovni vojni zradikaliziral in najprej uprl oči v socialistično stranko Italije, a se hitro razočaral nad njo, ker proti pričakovanju vse Italije 1919 in 1920 ni napravila ničesar ter se izčrpavala v govorniški telovadbi, je bil pripravljen plen za Mussolinija in fašiste, ki so v svoji agitaciji dajali izraza nacionalnemu in socialnemu razočaranju nad plodovi vojne. Jasno je, da je bil nemški srednji stan po razočaranju, kakršnega je ustvarila nemška socialdemokracija, ki ni rešila prav ničesar, pač pa prevzela na svoje rame soodgovornost za versajski mir, za inflacijo in sploh ves propad nemškega kapitalizma, še bolj pripravljen plen za agitacijo Hitlerja in nacionalsocialistov, ki so obetali pobijanje kapitalizma ali vsaj nekih njegovih izrastkov (»obrestno suženjstvo«, verižništvo, internacionalni židovski finančni kapital itd.) in predvsem odpravo nacionalne krivice, ki jo je utrpela Nemčija s porazom v svetovni vojni. In prav v Nemčiji je bilo mogoče v očeh deklasiranih, obubožanih malomeščanskih slojev naprtiti krivdo za vse zlo »marksizmu«. Odtod tisto fanatično sovraštvo v iluzije nacionalsocializma zajetih voditeljev in množic proti marksizmu, sovraštvo, ki se izživlja danes v divjih barbarskih maščevalnih nasilstvih, še hujših od barbarstev italijanskega fašizma!

4.

Če pregledamo danes niz ukrepov vladajočega razreda od izvolitve Hindenburga lansko spomlad za ponovnega predsednika nemške republike dalje, lahko ugotovimo, da so objektivno (stvarno, ne glede na morebitne drugačne namene izvrševalcev) pomenili sistematično pripravljanje čim sigurnejšega prihoda Hitlerja na oblast. Najvažnejša med temi ukrepi sta 1. zlom najvažnejše »pozicije« socialdemokracije, pruske vlade,⁶ ki jo je odstavil Papen 20. junija 1932 z enim poročnikom in 12 vojaki in 2. kratko medvladje tako imenovanega »socialnega generala« Schleicherja, ki se je začel pogajati z vodstvom socialdemokratskih »svobodnih strokovnih organizacij« na eni strani in na drugi z najbolj »socialističnim« nacionalsocialističnim voditeljem Georgom Strasserjem. Izgledalo je, da išče ena frakcija vladajočega razreda nov izhod,

⁶ Tu je bila socialdemokratska birokracija najožje zraščena z državnim aparatom, kar je v svoji slepoti smatrala za »hrbtenico« svoje »moči« — vredne 13 oboroženih mož.

kar je zlasti socialdemokracijo omrežilo in zazibalo v nove iluzije, da je nemški kapitalizem ne bo izročil s komunisti vred na milost in nemilost železni peti fašizma. A 30. januarja 1933, ko je postal Hitler kancler nemške države, torej šef vlade, v kateri sta tudi predstavnika težke industrije in junkerjev, Hugenberg in Papen, si je socialdemokracija mogla zapisati za ušesa stari nauk, »da je nehvaležnost plačilo sveta«.

»Vladajočemu razredu je tako končno uspelo«, piše dr. Kojić, »zagotoviti si za svojo oblast potrebno množno bazo. Uspelo mu je pritegniti k sebi plasti, ki mu razredno ne pripadajo, a ji bodo omogočile, da svojo oblast zakorenini v širokih množicah prav tako, kakor je to po vojni omogočila socialdemokracija. Le-ta se je v svojem razvoju opirala na protikapitalistično razpoloženje delavskih množic in je tem obljubljala ustvarjanje novega socialnega reda. Prav tako je Hitler pritegnil k sebi množice, razočarane nad današnjim redom in jim obljublja boljše življenje v novi »narodni skupnosti«. In prav tako, kakor so socialdemokrati svoj čas — proti interesom tistih, katere so vodili — omogočili konsolidacijo ogroženega reda, naj danes služi Hitlerjevo gibanje. Sama po sebi se vsiljuje analogija (podobnost) vlog, ki sta ju morali ti dve močni množni gibanji izvršiti v podobnih situacijah.«

Preden pridemo k splošni karakterizaciji objektivne vloge fašizma v razvoju družbe, izvedimo nauk, ki ga opisani politični razvoj Nemčije nudi v pogledu meščanske demokracije. Uči nas, da je ta demokracija zgolj oblika meščanske družbe, lupina, v kateri je zaprto jedro — plutokracija (vlada denarja, kapitalizem). To je osnovni nauk za vse vernike meščanske demokracije. Poseben nauk pa uči nemški politični razvoj socialdemokratske vernike meščanske demokracije, ki so le-to proglašali za tisto obliko, v kateri je meščanska družba, plutokracija že tako rekoč »ukročena«, da se v njej nahaja v neizbežni defenzivi, češ, da »demokracija pomeni diskusijo« (tako je definiral Masaryk) in da more biti rezultat te diskusije le eden, namreč postopno ukinjanje meščanske družbe, plutokracije in postopno vraščanje v socialistično družbo. Pridigali so, da bo človeštvo na ta način ogromno profitiralo, doseglo z najmanjšimi stroški maksimalni uspeh, ker bo kar z diskuzijo, z nizom idiličnih mirnih volilnih bojov tekom daljše dobe lepo splavalo preko družbenega preloma ter se bo rodila nova družba, ne da bi stara zato morala trpeti sploh kake porodne bolečine. Zato so proglasili demokracijo, lupino meščanske družbe za sakrosaktno, za nedotakljivo in so jo čuvali — ne samo s sredstvi diskusije, marveč tudi z oboroženo »močno roko« — in očuvali so jedro, t. j. meščansko družbo. Bledli so, da je ta »ukročena«, pa se je komaj potuhnila. Ko ji ni bilo več mogoče in ko ji ni bilo več treba biti potuhnjena, pa je »zdivjala«. Evo je danes »zdivjane« — v Hitlerjevem nacionalsocializmu, evo je, kako danes ruši tisto lupino, ki jo je včeraj blagrovala kot zaščito, ker jo danes občuti

kot kletko. Vsi računi socialdemokracije so s tem popolnoma prevrženi.⁷

5.

Kaj je fašizem? Fašizem je nova lupina meščanske družbe v dobi njenega propadanja, njene končne splošne krize. V fašizmu meščanstvo popolnoma zapušča tla meščanske demokracije. Fašizem ukinja vsako diskusijo o gospodarskem in socialnem redu, kratkomalo prepoveduje vse socialne dvome. — Fašizem pomeni nasilni poskus ustaviti nadaljni razvoj človeške družbe. Fašizem je železna peta, ki tepta v tla in tare vsa progresivna in tudi napol progresivna gibanja. Temeljna dogma fašizma je: »Družba ostani, kakršna je«. Temeljno navodila fašizma »državljanom« je: »Podanik, omeji se na svoje zasebno življenje, o državi in družbi bo mislil poslej le »On«, »Duce«, Hitler, Mussolini, s svetovalci, ki si jih bo sam izbral in ker »ima On vedno prav«, moraš biti navdušen zanj.« Fašizem je avtokracija (samodržstvo), gola diktatura s ciljem zaustaviti kolo razvoja.⁸ P o d n o v o p o -

⁷ Nauk, ki smo ga razložili, je že začel učinkovati v vrstah socialdemokratskih strank. Zanimiv je spor med Kautskym, ki kot slepec vztraja pri prevrženih socialdemokratsko-meščanskih računih, in med avstro-»marksisti«, ki se levijo na levo (kako daleč?), o katerem poroča št. 3. »Svobode« (stran 142/43). Prav tako je zanimiva izjava Ottona Bauerja, voditelja avstrijske socialdemokracije (prav tam), ki napoveduje novo epoho delavskega gibanja, »ker so se popolnoma spremenili gospodarski predpogoji...«, ker je pred nami »čas, ko bo delavski razred skusil, kako ozke so meje, ki jih postavljata mehanizem kapitalističnega svetovnega gospodarstva vstajenju proletarijata«. Najbolj značilna pa so izvajanja hrvaškega socialista dr. B. Adžije v 2. št. revije »Socijalna misao« (Zagreb), iz katerih citiramo sledeči odstavek: »Dogodki v Nemčiji so zelo drago plačana, vendar koristna šola za vse tiste, ki so v političnem življenju in boju polagali vse nade v demokracijo in v demokratsko-parlamentarne metode, za vse tiste, ki so iz politične demokracije napravili načelo programa in se ga držali kot klop. Zlasti velja to za mnoge socialistične politike, ki so jih v nekaterih državah (zlasti prav v Nemčiji) zaslepili trenutni minimalni uspehi njih parlamentarnega dela, na katerih so — z ozirom na vložni trud in energijo — zidali velike nade, ki pa so bili v svojih končnih posledicah za delavsko gibanje in za proletarijat mnogokrat zelo škodljive. V razmeroma kratki dobi po svetovni vojni je razredno delavsko gibanje doživelo težka in občutna razočaranja, da se ne more več varati z iluzijo, kakor da je z demokratsko ustavo in s splošno volilno pravico dosežen vrhunec njegovih, magari zgolj političnih zahtev. Težko se vara tisti, in obenem zagrešuje zgodovinsko napako, ki želi iz kakršnihkoli nagibov prepričati delavski razred, da ostala sredstva razrednega boja spadajo v dobo socialistične romantike.«

⁸ Iskanje neklih »idej« v državni zgradbi fašistične Italije se je nujno izkazalo kot mlatenje prazne slame. Do tega zaključka je prišel tudi profesor Ludwig Bernhard (nemški nacionalist, intimni sodelavec Hugenberga) v svoji knjigi »Der Staatsgedanke des Faschismus«. Fašistični državni sistem temelji na treh »stebrih« (po Mussoliniju). Ti so: 1. elita, disciplinirana, borbena, ki je podrejena duceju; 2. hierarhija (»gerarchia«), ki prav tako izhaja od duceja, kajti on imenuje funkcionarje stranke in države; 3. organiziranje podanikov v njih stanskih »korporacijah«, ki so tudi organi države, po Bernhardovi analizi »policijska konstrukcija v svrhu popolnega obvladanja množic...«

litično formo, ki jo predstavlja fašizem, ne vstaja nobena nova socialna vsebina. Fašizem samo ščiti in sicer s skrajnimi sredstvi, obstoj meščanske družbe.

Poglejmo Italijo. Niti najmanjši izmed problemov, ki vstajajo iz današnjega gospodarskega sistema, ni bil niti zastavljen, kaj celo rešen! Pač pa je Italija v isti meri, kakor jo je fašizem vedno bolj integralno (popolno) osvajal (od pohoda na Rim jeseni 1922 dalje), vedno manj pomenila za progres človeštva. V njej so vsahnili vrelci za človeški progres pomembnih idejnih tokov. Fašizem prinaša duhovnemu snovanju narodno smrt. Seveda je to idejno mrtvilo le na površju in le začasno, kajti fašizem onemogoča le izraz iskanja poti naprej. To iskanje pa je v zatiranem razredu nujno in bo slej ko prej prodrlo spet na površje, prišlo do neoviranega izraza.

Železna peta nemškega fašizma bo v svojem silnejšem navalu zatrla progresivno duhovno snovanje v drugem največjem narodu Evrope, za neko dobo, krajšo ali daljšo, toda seveda le za neko omejeno dobo.

Objektivna vloga fašizma v razvoju družbe nam je jasna: fašizem je politična forma vlade monopolističnega finančnega kapitala. Dejstvo, da so množni nosilec fašističnega gibanja malomeščanski sloji pa marsikoga ovira, da bi spoznal v fašizmu orodje velekapitala. Zlasti socialdemokracija, ki je bila tesno zvezana z vladajočim razredom, se je trudila predstavljati fašizem kot zgolj malomeščanski pojav, kot zgolj izraz zaostalih, dezorientiranih, v reakcionarne iluzije zajetih množic propadajočega malomeščanstva, kot pojav, ki je vladajočemu razredu, velekapitalu samemu neprijeten, tuj. Ta teorija ji je služila v dopolnilo njene slepote, češ, da je tem varnejša pred vlado železne pete, v čim boljših odnosih je z vladajočim razredom. Toda, čim bolj se je trudila, da teh odnosov ne pokvari, tembolj je objektivno pomagala pri pripravljanju fašistične diktature, pri fašizaciji države, pri izločanju parlamenta, pri razpuščanju delavskih bojovnih organizacij itd., dokler ni na koncu krepko podprla še enkrat Hindenburga samo zato, da ta pusti Hitlerju izvršiti fašistično »operacijo« še na njej! To teorijo o fašizmu kot zgolj malomeščanskem gibanju je nemški razvoj popolnoma prevrnil tudi za tiste, ki jih italijanski razvoj še ni poučil.⁹

⁹ V isti številki »Socijalne misli«, iz katere smo prej čitali izjave dr. B. Adžije, še danes pogreva znani Mirko-Kus-Nikolajev to teorijo v članku »Socijološki obrisi fašizma«, kjer za Italijo ločuje veleburžoazijo in fašizem v dva tabora, proglašja formalno vodstvo fašistične elite v državi za stvarno vodstvo, iz nekih po gospodarski krizi vsiljenih ukrepov zaključuje, da »fašistično gospodarstvo... favorizira srednje sloje... in jih skuša zaščititi pred kapitalizmom(!)...«. Mož očitvidno ne zna ločevati nagibov, ki so malomeščanske plasti privedli v tabor fašizma, od dejanske socialne vloge fašizma! — Prav tako ne razume objektivne vloge nacionalsocializma Fran Zwitter («Sodobnost», št. 2. »K socialnemu programu hitlerjevcev«), ki ne smatra za »popolnoma(!) točno, da je to gibanje le orodje v rokah velekapitala«.

Malomeščanski sloji so samo množni nosilec fašističnega gibanja, ki ima svoje korenine v pospešenem procesu deklasiranja, proletariziranja malomeščanskih slojev v krizi kapitalizma. Ti sloji hočejo najprej spet pridobiti izgubljene gospodarske pozicije in ker se varajo v vzroku te izgube, ostajajo na bazi kapitalizma, privatne lastnine ter verujejo v nekako »popravo« kapitalizma, n. pr. da bo spet dosegel tak štadij, v katerem se je nahajal cvetoči nemški kapitalizem pred svetovno vojno. Nemške nacionalsocialistične množice sanjajo o novem imperialističnem poletu Nemčije (o zavladanju v srednji Evropi kakor v letih 1917/1918, o kolonijah itd.), za dosego tega reakcionarnega, utopističnega, iluzionističnega cilja pa je potrebna »močna, edina nacija«, v kateri je »odpravljen razredni boj«. Ferrero je dejal, da ima vsak fašizem svojo »Dalmacijo« in svoje »kolonije«, ki mu baje pripadajo po »pravici moči in pesti«, a mu tuja moč in pest ne dopustita, da bi prišel do njih. Zato je šovinizem, sovraštvo do drugih narodov — srčni utrip fašizma; a za tem sovraštvom prav nič ne zaostaja ono drugo proti internacionalistom, pacifistom in drugim »veleizdajalcem«. Posebnost nemškega fašizma je njegov divji antisemitizem, sovraštvo do židov,¹⁰ ki pa je bolj socialnega kakor nacionalističnega značaja.

Poleg nacionalistično-imperialističnih iluzij goji fašistično gibanje po drugi strani tudi posebne »protikapitalistične«, »protikorupcijske«, »protiverižniške«, »protiizkoriščevalne« ideje«, obljube zaščite pred »izkoriščevalci«, »oderuhi«, pred »internacionalnim finančnim kapitalom«, pred »obrestnim suženjstvom« itd. Na te in podobne parole mislijo ljudje, ko govorijo o »socialnem« programu nacionalsocializma. Ta program pa je dejansko zgolj pena, te parole so dejansko gola demagogija,¹¹ ki delajo samo videz nekega protikapitalističnega boja, zato da morejo uspešno odvracati od resničnega takega boja. Ta »program« ali boljše »brezprogram-

¹⁰ Antisemitizem nikakor ne temelji na »zlih lastnostih židovske rase«, marveč na družbenih dejstvih, predvsem v okolnosti, da je žid pogosto uspešen konkurent v trgovinskih vejah, zlasti tudi v prostih in inteligentskih poklicih. Mnogi kramarji, nameščenci in intelektualci pričakujejo, da jim bo šlo bolje, če bodo odstranjeni njih judovski kolegi (Heinz). No, četudi izženo iz Nemčije vse žide (pol milijona oseb), s tem ne bo zaustavljen proces deklasiranja malomeščanstva, ki ga povzroča koncentracija kapitala, ne pa »židovskomaterialistični kužni duh«, kakor pravijo hitlerjevci.

¹¹ Točna so izvajanja v že omenjenem uvodniku »Jutra« od 14. marca t. l.: »Hitlerjevski pokret je prodril v maso predvsem na lahkotnih, široko razprostrtih perotih socialne demagogije... Znano je sicer, da je hitlerjevski pokret financirala na prvi njegovi stopnji nemška velika industrija. Toda to dejstvo je izginjalo kar v poplavi hitlerjevskih gesel. Hitler je čedalje bolj prihajal na glas narodnega in socialnega izveličarja... Hitlerjevci so zlasti računali na one milijone deklasirancev iz duševnih malomeščanskih poklicev, ki so sicer brez imovine, a se po svojem svetovnem in življenjskem nazoru priznavajo k meščansko pojmovani civilizaciji...« Tudi »Jutra« prihaja do zaključka, da »je že precej jasno, da se junkerjem in velikemu kapitalu ni treba bati Hitlerja. Njegova kampanja proti težki industriji in »obrestnem suženjstvu« bo že jutri pozabljena«. Prav podobno kampanjo socialne demagogije v hitlerjevskem stilu delata tudi ljubljanski »Pohod« in zagrebška »Pobeda«.

nost«, ki obljublja vsakemu sloju vse, primerno pisanemu socialnemu sestavu gibanja, ki se izogiblje vsaki konkretnosti, ki ne kaže nobenih sredstev, s katerimi bi bilo mogoče karkoli proti kapitalizmu doseči — se reducira, kakor je Mussolini dejal, še preden je prišel na oblast, in na čemer se bo Hitler brezdvomno ustavil, četudi tega mogoče ne bo izrekel, na formulo: »Naš program je zelo enostaven: Mi hočemo vladati.« Socialna, protikapitalistično pobarvana frazeologija je fašizmu slejkoprej zgolj — izvsek. Vodilni fašistični kader se bo zasidral v državnem aparatu, ki ga je osvojil in bo dosledno, borbena in brezobzirno zastopal interese vladajočega monopolističnega velekapitala. Socialne obljube bodo ostale na papirju, dejstvo bo le brezobzirno teptanje resničnega protikapitalističnega gibanja delavstva. Vladajo pa mogočne monopolne skupine odločilnih industrij (težke, elektro-, kemične industrije), zraščeni z mogočnimi bančnimi skupinami, ki so vladale doslej in bodo vladale poslej bolj brezobzirno, bolj neženerirano; vlada tenka in ob vedno bolj napredujoči koncentraciji kapitala vedno tanjša gornja plast kapitalistične družbe, ki jo žene naprej mehanizem akumulacije kapitala... In široke deklarirane plasti malomeščanstva, ki menijo, da slave »svojo« zmagost, bo monopolistični kapital še naprej razlaščeval njih privatne lastnine v svoj prid in jih proletariziral. Spoznale bodo neizogibno, da so bile v svoji dezorientaciji žrtve socialne demagogije in nastopil bo konec fašističnega gibanja kot gibanja množic. Monopolnemu kapitalu bodo ostale le od množic ločene pretorianske garde, ki jim bodo načelovali nadpovprečni »gospodovalci, ki jih ne nosi nikaka morala usmiljenja, marveč, ki so si na jasnem, da imajo pravico vladati na osnovi svoje boljše rase in vzdržujejo to gospodstvo nad široko maso brezobzirno«, kakor je dejal Hitler, ko je poučeval Otta Strasserja, da »velika masa delavcev noče nič drugega kakor kruh in igre ter nima nobenega umevanja za kakršnekoli ideale...« Seveda stoji nacionalsocialistična stranka »na temelju pozitivnega krščanstva...« Fašizem si povsod preskrblja pomoč kapitalističnih cerkv, ki se mu seveda udinjajo, blagoslavlajoč vsa njegova barbarska nasilstva.¹²

Za sedaj melje v Nemčiji železna peta. Hitler na vladi je napovedal dva velika štiriletna gospodarska načrta »za rešitev nemškega kmetstva in delavstva«. Seveda vsebine teh načrtov ni povedal in gotovo sploh nimata realne vsebine podviga produkcijskih sil in odprave tistih protislovij, ki ta podvig ovirajo. Ta protislovja bodo živela še dalje in bodo privedla do zrušitve železne pete, ki skuša z nasiljem preprečiti njih neizbežno rešitev.

Dr. B. Kojić zaključuje svoj članek v »Književniku« takole: »Že davno pred prihodom Hitlerja na oblast, so levičarski krogi

¹² Katoliška cerkev se ne zadovoljuje s preočitno služabniško vlogo, ki ji jo fašizem odmerja, sicer pa je njegova rojena zaveznica.

trdili, da Hitlerjevo gospodstvo pomeni poslednjo etapo nemškega kapitalizma. Tedaj šele, ko bo tudi Hitler razočaral, ko se bo pokazala njegova absolutna nemoč na gospodarskem polju, se bo nemški proletariat¹³ prepričal, da je iz krize samo en izhod. Tedaj bo končna situacija jasna. In zdi se, da ta moment sedaj ni več daleč.«

Tone Brodar:

NACIONALNO VPRAŠANJE KOT ZNANSTVENO VPRAŠANJE

IV.

Nacionalni boj, ki ga je vodilo meščanstvo, je imel v svojem bistvu predvsem dve nalogi: sprostitev produktivnih sil iz spon fevdalizma in razširjenje notranjega trga na eni strani ter ojačenje konkurenčne sposobnosti tega meščanstva na drugi strani. Ti dve težnji pa sta se pri različnih narodih modificirali v skladu z njihovo ekonomsko-socialno strukturo, odnosno s stopnjo gospodarskega razvoja domačega meščanstva. Obe tendenci pa sta bili uperjeni k istemu končnemu cilju — nacionalni državi, ki bi politično zaščitila ekonomsko-socialne potrebe meščanstva. Osvoboditev domačega trga izpod pritiska fevdalizma in njega zaščita pred tujo konkurenco — to sta dve pglavitni gesli patriotičnega meščanstva. Trg je izhodišče vseh nacionalnih bojev... »Trg je prva šola, kjer se meščanstvo uči nacionalizma.« Oboje, razširjenje trga in zaščito pred tujo konkurenco, pa je mogla osigurati meščanstvu le centralistična nacionalna država, iztrgana iz rok fevdalizma, v službi ekonomskih interesov meščanstva. Tako so vdahnile ekonomsko-socialne potrebe meščanstva dušo etnografskemu materijalu, ki je postal narod in ki je težil vsepovsod k — nacionalni državi. Ideja nacionalne države je postala eno najmočnejših orožij meščanstva v boju s fevdalno razčlenjenostjo.

Nemara bo na to našo trditev padel ugovor: toda nastajanje nacionalnih držav pomeni vendar razbitje »širokega trga«, ki ga postavljate vi kot eno pglavitnih teženj nacionalističnega meščanstva. Ali ni bilo razrušenje avstroogrške države dejansko raztrganje »širokega trga«?

Poglejmo globlje v ta ugovor. Nastajanje nacionalnih držav je res bilo čestokrat teritorialno rušenje trga, toda padli bi v eno najtežjih napak, če bi gledali na ta pojav le s te strani. Trg ni teritorij, marveč je abstrakten pojem, ki označuje odnos med produkcijo in konzumcijo (proizvodnjo in potrošnjo). Če govorimo

¹³ Proletarizirano malomeščanstvo prav tako.

torej o širjenju trga, tedaj ne mislimo pri tem samo na teritorialno, marveč tudi na kvalitativno širjenje, ki se izraža v dvigu konzumcije na istem teritoriju. To pa se je moglo zgoditi predvsem z razrušitvijo fevdalnega družbenega reda, ki je držal kmeta v zaostalosti in ga tako izločal iz objema rastoče kapitalistične proizvodnje in zmanjševal njegovo kupno moč. Vzemimo konkretno primer, ki ga navaja ugovor. Res je slovenski narod s svojo težnjo k odcepitvi od Avstrije teritorialno razbijal avstro-ogrski trg, toda na tem trgu se domača slovenska produkcija ni mogla uveljaviti, kajti razvita nemška industrija je v konkurenčni borbi zmagala. Ideja Zedinjene Slovenije pa je objektivno za slovensko meščanstvo predstavljala širitev trga, ker ji je zagotovila dominanten položaj na teritoriju Zedinjene Slovenije. Borba zatiranega slovenskega naroda se je tako vršila v dve smeri: na eni strani proti gospodarski hegemoniji vladajočega nemškega naroda, na drugi strani pa z geslom »Za Zedinjeno Slovenijo« tudi proti fevdalni raztrganosti, za dvig notranjega trga. Končni cilj je bil torej pri obeh isti: razširjenje trga.

Razvoj nacionalnega gibanja je šel tako paralelno z gospodarsko rastjo meščanstva določenega naroda. »V stopnji nacionalnega razvoja, ki so jo dosegli poedini narodi v Avstriji«, piše Otto Bauer v svojem spisu »Nationalitätenfrage und Sozialdemokratie«, »se zrcali višina njihovega gospodarskega razvoja. Medtem ko je l. 1900 pripadalo le še 43% Čehov poljedelstvu, je bilo pri Slovencih poljedelcev še 75.4%, pri Hrvatih in Srbih 86.9%, pri Rumunih 90.3% in pri Ukrajincih 93.3%. Kolikor je manjši procent naroda, ki se peča s poljedelstvom, toliko je ta narod bolj zasežen s procesom industrijalizacije, s kapitalizmom, in je dosegel zato tudi višjo stopnjo nacionalnega razvoja.« Iz tega Bauerjevega citata gleda nemara nekoliko preveč mehanično pojmovanje tega problema, je pa konkretno popolnoma pravilen.

Poglavitno bojišče, na katerem so se bili v nacionalnih bojih poedini narodi, je bilo torej gospodarstvo. Pri svobodnih narodih je služila nacionalna ideja meščanstvu v njegovi borbi proti fevdalni razčlenjenosti, za narodno zedinjenje, pri zatiranih narodih pa proti gospodarski hegemoniji meščanstva vladajočega naroda, za narodno neodvisnost, ter proti fevdalizmu. Toda, kljub izrazito meščansko razredni bazi nacionalnih bojov, so bila vendarle njihova gesla in cilji močno heterogeni, kajti tudi vrste nacionalnih bojevnikov so bile po razredni pripadnosti močno heterogene. Revolucionarnemu in progresivnemu meščanstvu so se namreč v njegovi nacionalni borbi pridružile tudi široke ljudske množice, ki so od rešitve nacionalnega vprašanja pričakovale predvsem socialne razbremenitve in izhoda iz njih socialne zapostavljenosti. Že od vsega začetka so postale množni nosilec nacionalnih bojov kmečke množice, ki so se bile v okviru narodnih zahtev za svoje razredne interese, tako da je postalo nacionalno vprašanje v bistvu kmečko vprašanje. Pri svobodnih narodih se je aktiviziral

kmet v prvih začetkih nacionalnih bojev, ki jih je vodilo meščanstvo, v borbi proti fevdalizmu. Boril se je za zedinjenje, ker se je hotel osvoboditi tlačanstva in drugih oblik fevdalnega zatiranja. Pri zatiranih narodih se je boril na strani meščanstva ali mestnega malomeščanstva proti gospodarski hegemoniji drugega naroda, ker je gledal v njega vladi vir vsega svojega gospodarskega zla. To našo trditev lepo ilustrirajo sodobni narodni boji po kolonijah, pa tudi drugod, kjer meščanstvo odpoveduje kot hegemon v nacionalnih bojih, ker je zanj politika paktiranja s tujim kapitalom rentabilnejša, na njegovo mesto pa stopa proletariat. Kmet, ki se tu bojuje za nacionalno osvobodjenje, vidi v tej borbi predvsem boj proti kapitalizmu, kajti v njegovi podobi se mu kaže tuja vlada. Ta boj dobiva tako izrazito protikapitalističen, a včasih celo ludističen¹ karakter. Najbolj znana primera sta kitajski in indijski.

Toda, najsi je tudi množni nosilec nacionalnega boja kmet, njega hegemon je meščanstvo. Njegova gospodarska baza je boj proti gospodarski hegemoniji vladajočega naroda, z drugimi besedami — konkurenca. Kultura, ki je izgledala v nacionalnem boju navidez najvažnejša, je le sekundarnega pomena. Kulturne zahteve niso glavni cilj nacionalnih bojev, niti glavna vsebina naroda sploh, kakor ugotavlja Vidmar, marveč so le bojovno sredstvo teh bojev ali, če hočete, orožje nacionalnih borb. One so delni cilji, ki so mobilizirali množice v bojih za končni cilj — nacionalno državo, ki je bila predpogoj svobodnega razvoja kapitalizma.

Že absolutizem, ki ga je dvignil in vzdrževal trgovski kapital, zlasti pa meščanske revolucije so formirale celo vrsto centralističnih nacionalnih držav, ki so postale zgodovinsko okvir novih produkcijskih razmer. Fevdalizem se je umaknil pod pritiskom produkcijskih sil, ki jih je sprostil kapitalistični način produkcije. Proces industrijalizacije se je vršil v vse hitrejšem tempu. Misli industrijskega veka so prodirale v najbolj zaostale vasi. Ideje o enakopravnosti vseh narodov, o pravu samoodločbe vsakega naroda, o harmoničnem sožitju narodov so preplavile svet. Toda komaj so se nacionalističnega navdušenja pijane množice zavedle svoje zmage, že je dobil nacionalizem nove cilje in novo vsebino. Od množice neopaženi gospodarski motor je mlel dalje in pogazil kulturne fraze, v imenu katerih se je vodila nacionalna borba, ter razpršil iluzije ljudskih množic, ki so pričakovale od nje socialne razbremenitve. Nacionalna država je stopila v službo razrednih interesov domačega meščanstva. Poglejmo zgodovinski tok razvoja nacionalizma v samostojnih nacionalnih državah.

¹ Ludisti = rušilci strojev — tako so imenovali na Angleškem delavce, ki so v začetku XVIII. stoletja razbijali stroje, katere so angleški kapitalisti uvajali v industrijo. Zaradi tega je nastala silna brezposelnost. Mislječ, da se bodo mogli upreti razvoju strojne tehnike in si poboljšati položaj, so pričeli delavci v množicah razbijati stroje — bili pa so seveda v zmoti. O njih je napisal nemški socialni pisatelj E. Toller dramo »Rušilci strojev«, ki jo je poslovenil M. Klopčič (v rokopisu). Delavski oder Svobode jo je hotel pred leti uprizoriti, a ni dobil dovoljenja.

Angleško meščanstvo, ki je poleg holandskega vrglo prvo s sebe figovo pero absolutizma in popolnoma prevzelo oblast v svoje roke, je napravilo iz Anglije »svetovno fabriko«. Angleška konkurenčna sposobnost je bila nepremagljiva. Tako je bil razvoj nacionalne industrije drugih držav, ki so nastale kasneje in so si šele gradile svoj industrijski aparat, ogrožen od angleške industrije. Geslo »Svoji k svojim« se je pojavilo v novi modifikaciji. Kaj kmalu je naletel angleški kozmopolitizem vsepovsod na iz »patriotizma« dvignjene carinske zidove, katerih pravi namen je bil zaščita notranjega trga pred tujo konkurenco — za večje profite domačega meščanstva. Nacionalizem in carine sta si brata po krvi. Tako je doživel nacionalizem, ki je bil prvotno poglavitno orožje meščanstva v boju proti fevdalni raztrganosti in proti gospodarski hegemoniji vladajočega naroda, svojo drugo fazo, ki ima svojo ekonomsko podlago v konkurenčnem boju in se kaže vidno v nacionalnem šovinizmu.

Toda kakor je v teh novih nacionalnih državah razredni interes meščanstva postavil zaščitne carine in ustvaril nacionalni šovinizem, tako je ekonomski interes angleškega meščanstva diktiral angleški miselnosti idejno formo, ki je bila v skladu s temi interesi. Anglija je bila namreč največji propagator nacionalne strpnosti in narodne svobode, kadar je šlo za osvobojenje naroda izpod hegemonije drugega naroda ali fevdalizma, ker je računala, da se bo moral ta narod pridružiti njenemu trgu. Ali, kakor pravi pesnik Grillparzer: »Angleži se navdušeno bore za svobodo dežel, ki nimajo — fabrik.« Odtod tudi angleški gospodarski kozmopolitizem in njihov »principielni« odpor proti carinam v zaščito domače industrije, ki se pričinja tam, kjer so v nevarnosti njih gospodarski interesi. Ves ta kozmopolitizem pa je seveda trajal le toliko časa, dokler ni postala angleškim industrijskim produktom nevarna tuja konkurenca.

Prav tako kakor angleški kozmopolitizem, je tudi ideja o nacionalni enakopravnosti padla med staro muzejsko šaro, kakor hitro je bil notranji trg prenapolnjen. Agresivnost akumuliranega kapitala se je javljala v vsak dan eksplozivnejši obliki v zahtevi po zaposlitvi. Težnja po razširjenju trga je pripeljala meščanstvo po edinih držav v kolonije in se tu srečala z enakimi težnjami meščanstva drugih držav. Mrzlično okupiranje kolonij, imperialistični konflikti, visoka gospodarska konjunktura, to so poglavitni znaki teh časov. Pozabljene so bile vse ideje »otročkih let« in isto meščanstvo, ki je nekdaj proglašalo nacionalno svobodo za največjo svetinjo, je pogazilo vse svoje nekdanje principe. Nacionalna država, nekoč toliko glorificirana, je postala ovira na poti kapitalističnega razvoja. Carinski zidovi so pričeli jačati gospodarsko stisko, ker so vzdrževali v življenju industrijo, ki bi v svobodni konkurenci morala propasti. In v ognju medsebojnih interesov so rasle kakor gobe po dežju najrazličnejše narodne teorije, kakor so pač nanesele imperialistične

potrebe, vse pa so povdarjale eno: na svetu so narodi z nekakšnim poslanstvom, da gospodarijo nad svetom, so pa tudi inferiorni (manj vredni) narodi, ki »so dolžni delati za metropolo in ji dajati svoje izdelke«, kakor je dejal oficialni pruski zgodovinar Treitschke. Zelo dobro karakterizira ta deformirani nacionalizem Hilferding, ki pravi: »Sedaj je ideal, zagotoviti svojemu narodu gospodstvo nad svetom; ta težnja je prav tako brezmejna kakor težnja kapitala za profitom, iz katere tudi izvira... Izzvana od ekonomskih vzrokov, se ta težnja ideološko opravičuje s pomočjo one strahovite deformacije nacionalne ideje, ki ne priznava slehernemu narodu pravice do politične samoodločbe in nezavisnosti in ki ni več izraz demokratične dogme o enakosti vsega, kar nosi človeški lik: ne, tako deformirana nacionalna ideja izraža ekonomsko premoč monopola, rezervirano le za svojo nacijo.² Ideološki vrhunec tega do absurda stopnjevanega nacionalizma je fašizem. Ideja nacionalne enakopravnosti je napravila tako v nekaj desetletjih obrat za stoosemdeset stopinj in se spremenila v svoje nasprotje — v ideologijo nacionalnega zatiranja.

V razvoju nacionalizma moremo torej razlikovati dve fazi: fazo progresivnega nacionalizma v zgodnji mladosti kapitalizma, ki ga označuje njega revolucionarna borba proti fevdalizmu in gospodarski ter politični hegemoniji vladajočega naroda za popolno enakopravnost vseh narodov³ in fazo deformiranega reakcionarnega nacionalizma v dobi zrelega kapitalizma — fašizma — ki ga označuje imperialistična politika in negacija pravice do samoodločbe slehernega naroda. Videli smo, kako sta obe fazi produkt razvoja produkcijskih sil. Nacionalne težnje meščanstva so bile torej v začetku objektivno pozitivne in progresivne; širile so ekonomsko bazo, zblíževale s tem človeštvo kulturno-duhovno in pripravljale tla družbeni produkciji na kolektivni podlagi ter preko nje tudi internacionalizmu. Ne samo internacionalizmu v političnem, marveč tudi v kulturnem smislu.

Kakšne so perspektive naroda v bodočnosti?

Za Vidmarja je narod absolutum, ki obstoji od vekomaj do vekomaj. Tudi v bodočnosti bo imel po njegovem mnenju dominantno vlogo, saj je »organ za kulturo«.

Mi pa smo videli, da je narod nastal in se razvijal. Zato ta pojav za nas ni nikakšen absolutum, marveč le eden izmed mnogih atributov meščanske družbe. V njegovem razvoju sta se izprepletali neprenehoma dve tendenci. Konkurenčni boj med meščanstvom raznih narodov je pojačal tendenco po diferenciranju. Ta tendenca se je javljala in se danes še vedno javlja v povdarjanju specifičnih »narodnih svojstev« (v Nemčiji »čista rasa«, pri nas »lirična

² Hilferding: Finanzkapital.

³ Takrat je pisal Mazzini: »Narod je princip, na katerem naj bo zgrajena celokupna socialna in politična zgradba; on je velika edinica, ki objema vse stvari, zbir vsega prava, vse oblasti, vse svobode; to je centralna točka, živ zakon sveta.«

narava« itd.), v dviganju umetnih zidov med narodi, v nacionalnem šovinizmu, itd. Fašistična Italija in Hitlerjeva Nemčija nam dajeta dovolj takih primerov. Na drugi strani pa je razvoj produkcijskih sil, prometa in moderne industrije mogočno ojačil tendenco k zbliževanju narodov. Nedvomno je danes prva tendenca še jačja od druge, ker jo forsira zaradi razrednih potreb meščanstva neprestano pojačevan šovinistični nacionalizem. Toda prav tako nedvomno je, da se druga tendenca pod pritiskom razvoja produkcijskih sil vse bolj uveljavlja in da bo v bodočnosti njena vloga povsem gotovo dominantna. Tendenco življenja gre v smer pretopitve vseh narodov sveta v eno celoto. Narodno kulturo bo sedaj — v nasprotju z Vidmarjevim mnenjem — nadomestila internacionalna — vsečloveška kultura.

S tem smo končali naš splošen pogled na pojav naroda. — Obravnavati moramo samo še slovenski nacionalni problem, pri čemer bo treba v prvi vrsti analizirati socialno strukturo bivših naših političnih strank. To pa bomo storili v prihodnjem poglavju.

(Konec prihodnjič.)

B. K.:

SELIŠKAR IN NJEGOV ROMAN „NASEDLI BROD“

Seliškar je stopil v povojno slovensko literaturo z zbirko socialno-revolucionarnih pesmi »Trbovlje«. Te pesmi so bile neposreden izraz okolja, v katerem je takrat pesnik živel. Trbovlje kot največje slovensko industrijsko središče so bile v prvih povojnih letih prizorišče ljutega razrednega boja, ki je široko razgibal množice. Štrajki, sabotaže, velik razmah delavskih političnih in strokovnih organizacij itd. — skratka: leta, v katerih so nastale Seliškarjeve pesmi, so bila leta močnega delavskega gibanja ne le samo v Trbovljah in Sloveniji, temveč tudi drugod. Radi raznih ekonomskih in političnih vzrokov, o katerih danes ni mogoče razpravljati, pa je bil toliko obljublajoči pokret slovenskih proletarskih množic potisnjen v ozadje in skoraj razbit. Tako je naše delavsko gibanje izgubilo tisti zunanji sijaj, ki ga nosi na sebi pokret širokih množic in ki je vabljev zlasti za literate, ki niso ideološko globlje prodrli v delavsko gibanje. Tako zvana konjunktura je padla in marsikdo je pokazal delavskemu gibanju hrbet.

V zvezi s širokim razmahom delavskega političnega in strokovnega gibanja prvih povojnih let se je oblikovalo tudi delavsko kulturno gibanje, ki je skušalo organizirati prve zavestnejše početke proletarsko-socialne književnosti. Izhajale so revije Svoboda, Kres, literarni časnik Rdeči pilot, Zapiski delavsko-kmečke ma-

tice itd., izšle so Albrechtove »Pesmi življenja«, Seliškarjeve »Trbovlje« in Klopčičevi »Plamteči okovi«. Prav tako pa je tudi politično delavsko časopisje prinašalo razne literarne prispevke. Ko pa je konjunktura padla, se je z njo prekinil tisti veliko obljublajoči prvotni razmah socialne književnosti. Seliškar sam, kot eden izmed najznačilnejših njenih zastopnikov, ni po »Trbovljah« nastopil več tako jasno, močno in borbeno. Nasprotno, v svojem romanu »Divji plameni«, ki je izšel v ameriškem socialističnem tedniku »Proletarcu« 1926. l., je radi svoje ideološke neizgrajenosti napisal pamflet na tisti rudarski proletariat, katerega glasnik je hotel biti v »Trbovljah«. Marsikdo, predvsem pa razredno zavedni proletariati vé danes prav dobro, da se je za tistim velikim gibanjem skrivalo marsikaj gnilega, zlasti med voditelji, toda Seliškar je v svojem romanu prezrl tisto, kar je bilo v gibanju pozitivnega. Predvsem pa je popolnoma zgrešena osnovna ideja romana. Kaj takega bi avtor »Trbovelj« nikoli ne smel napisati. Gotovi odstavki dokazujejo, da avtor ni imel pojma o znanstvenem socializmu Marxa in Engelsa, ki sta vendar glavna ideologa proletariata. Radi tega je prav lahko razumeti, zakaj je z mladinsko povestjo »Rudi« zabredel še globlje. Povest, ki v začetku obljublja, da bo prva slovenska socialna povest proletarskega otroka, spremeni proti koncu tega otroka v karijerista kapitalistične tvornice in propagira nekakšen ameriški kapitalistični individualizem, ki je vendar v direktnem nasprotju s proletarsko ideologijo. Da bi se skrival za koncem kakšen simbolizem, tudi ni mogoče trditi. Povest je pisana realistično in ves razvoj v drugi polovici vodi junaka v stran od proletariata, s katerim hoče v zvezi s kapitalističnim sistemom ustvariti neko novo družbo. Nikakor ne trdim, da je Seliškar hoté napisal nekaj neproletarskega. Storil je to radi iste osnovne napake, ki jo opazimo tudi v njegovem romanu »Nasedli brod« in ki tiči v njem samem: v njegovi lastni ideološki neizgrajenosti in v nepoznavanju znanstvenega socializma odnosno marksizma, ki je dal do danes še najpopolnejšo in najjasnejšo analizo meščanske družbe. Noben socialni pisatelj naše dobe ne more iti mimo teh izsledkov.

Vzrokov, zakaj se je toliko obljublajoča socialna književnost prvih povojnih let tako naglo umikala, ne smemo torej samo iskati v že omenjenem zastoju delavskega gibanja, temveč predvsem v tem, da večina književnikov (ako ne vsi) sploh ni imelo idejno razčiščenih pojmov niti o delavskem gibanju niti o socialni književnosti. Konjunktura povojnih let jih je vrgla v delavsko gibanje, s katerim pa so v resnici navezali samo čuvstvene vezi, navdušenje za gibanje kot tako in veselje nad številnimi delavskimi množicami. Ko pa so se delavske množice radi reakcije in trenutne konsolidacije kapitalizma morale umakniti, je ta rahla vez večine takratnih književnikov prenehala. Pri mnogih se je tako izkazalo, da je bila njih socialna poezija zgolj čuvstveno »hajlanje«, ki se je zdaj izgubilo, drugim pa, ki so hoteli biti proletariatu zvesti, pa je manjkala trdna znanstvena podlaga in so zato nujno morali zaiti na stran-

pota. Poleg tega je seveda še treba omeniti odpor naše meščanske in malomeščanske kritike zoper socialno književnost kot tendenčno književnost. Proti meščanski in malomeščanski teoriji larpurlarizma, ki smatra umetnost vzvišeno nad vsakdanjim življenjem, a v resnici ni nič drugega nego zagovor današnje meščanske umetnosti, ki je nezmožna vsakih novih idejnih podvigov, ni mogla takrat socialna književnost postaviti nobene odločne in izdelane ideologije, ker je v resnici sama ni imela. Ta vrzel se precej čuti še danes.

*

V svojem novem romanu »Nasedli brod«, ki ga je imenoval v intervjuvu »Jutra« socialni roman, popisuje Seliškar malomeščansko okolje. Roman začneja tik pred svetovno vojno in konča nekaj let po vojni. Predvsem nam hoče pokazati razvoj Justina Železnika, ki postane iz delavskega otroka malomeščanski pridobitnik in verižnik. Kot malega trgovca ga je vrgla vojna na fronto, iz katere se reši kot lahki ranjenec v zaledje, kjer začne kupčevati z vojaško lastnino. S prihranjenim denarjem začne ob prevratu kupčevati na veliko, dokler gospodarsko ne propade. Ker je med vojno našel pri begunki Nastji lues, mu progresivna paraliza uniči življenje. Vzporedno z njim doživlja svojo dramo njegova žena Ana, hči skrahiranega podeželskega posestnika. Kot mlado, povsem nezkušeno dekle išče v zakonu z Justinom neke globlje ljubezenske sreče. Ker te ne najde, poskusi s praporščakom, bivšim slikarjem, s katerim tudi zanosi in rodi hčerko. Po vojni se vrže v objem nekega visokošolca, ki pa jo v resnici samo izkorišča. Po gospodarskem polomu in moževem žalostnem koncu, se zateče na kmete, kjer se hoče povsem posvetiti otrokoma in v ljubezni do njih začeti novo življenje. Kot nekakšno nasprotje izgubljenega življenja tega para prikazuje pisatelj Jošta in Marto, ki sta se posvetila kmečkemu gospodarstvu. V življenju na kmetih bi naj uživala večjo srečo in blagostanje kakor ona dva. Zato se zateče k njima na koncu tudi Ana. Poleg številnih epizod med svetovno vojno in po prevratu bi bila s tem na kratko povedana vsebina romana.

Popis življenja posameznega značilnega zastopnika svojega razreda lahko pokaže in opozori na značilnost razreda samega. Ker je bil pisatelj namen prikazati našo malomeščansko okolje, bi si bil moral zbrati bolj značilnega zastopnika tega okolja, kakor je njegov glavni junak. Kajti Justin je po svoji življenski zgodbi in po pisateljevi analizi povsem slučajnosten junak malomeščanstva. V risanju okolja, v katerem deluje Justin, tudi ni doprinesel najbistvenjših znakov, ker ni prodril do tistih vzrokov in zakonov, na katerih se malomeščansko okolje giblje. Zato je v glavnem Justinova drama prikazana individualistično. Zlasti velja to za njegov gospodarski propad, ki bi ga naj povzročila njegova razsipnost, in pa za njegov žalostni konec v blaznici. Spolna bolezen in pa razsipno zapravljanje denarja, pijančevanje itd. so pri Justinu prav

gotovo vplivali na njegov gospodarski in osebni propad, toda v zvezi z naglim propadom povojnega verižništva so to za okolje kot tako zgolj subjektivni vzroki. Pisatelj se ni poglobil v povojno gospodarsko konjunkturo, ki je producirala množico verižnikov, ki pa niso propadli zaradi takih, zgolj subjektivnih vzrokov kakor Justin, temveč so izginili radi povsem objektivnega vzroka — radi trenutne konsolidacije kapitalističnega gospodarstva, ki je v nadaljnjem razvoju v krizo kaj hitro izključila verižnike, ki so dosegli svoj višek kot gospodarski družbeni pojav v povojni inflacijski dobi. Večina njih je kasneje gospodarsko propadla, le malokateri se je povzpeli do meščanskega blagostanja.

Vse to je pisatelj samo mimogrede omenil. Prav gotovo bi bil lahko našel pri podrobnejšem studiju razmer, da se je za tistim naglim propadanjem subjektivno odigrala marsikatera drama, vredna pozornosti in popisa. Pa ne samo to. Družbeni položaj malomeščanstva je zelo klavern. Malomeščan, s svojo majhno privatno lastnino, je v večnem strahu pred kapitalom, ki se v današnji dobi vedno bolj koncentrira v rokah posameznikov ter tako v resnici »žre« malomeščana kot malega posestnika. Nihče se bolj ne boji proletarizacije kakor malomeščan in iz te gospodarske »zadreg« je razlagati njegovo ponajvečkrat reakcionarno politično in kulturno vlogo. V strahu pred kapitalom se politično udinja velemeščanstvu, da si tako prisluži nekakšno njegovo prizanesljivost. Tako tvorijo ravno pri Hitlerju malomeščanske množice množni pokret v službi velekapitala proti proletariatu. Prav dobro je označil lastnosti malomeščanstva Gorkij v študiji »Malomeščan in revolucija«, ko je zapisal: Osnovne poteze malomeščanstva so — okoreli občutek pravice do privatne lastnine, neprestano intenzivna potreba po zunanem in notranjem miru, neki topi strah pred vsem, kar bi moglo na kakršnikoli način ta mir motiti in končno trdoglavo stremljenje za čim hitrejšo razjasnitvijo vsega, kar bi moglo omajati tradicionalno revnotežje duše in življenjskih navad... Ne poznam višjih sovražnikov življenja, kakor so malomeščani.« Najnaprednejši del se povzpne do »občečloveškega humanizma in pacifizma«, ki bi naj na podlagi sedanjih razmer pomiril in izgladil razredni boj. Malomeščanstvo je vmesni razred med meščanstvom in proletariatom, ki nikoli ne more igrati samostojne vloge, četudi se zanjo bori. Sem spada tudi njegov »svobodoumni duh«, ki pa je v resnici samo fikcija, ker nima nobene realne podlage v družbi, kakršna je. »Svobodoumni« duh malomeščanstva ni nič drugega kakor večno kolebanje med meščanstvom in proletariatom. Zato ni nič drugega kakor iz zadrege napravljena čednost, samo lepa obleka, ki naj zakrije resnični položaj. Nikakor nočem trditi, da so vsa njegova, zlasti pravkar omenjena stremjenja zavestno lažna, nasprotno, lahko bi trdil, da se za temi progresivnimi stremljenji skriva tragedija malomeščanskega človeka, ki stremi za nečim, kar nikoli ne bo mogel doseči. Namreč v mejah današnje družbe. Preko nje si pa skoraj ne upa. Če pa to

stori, je njegova politična parola anarhizem, ideologija, ki ne upošteva nobenih družbeno-razvojnih zakonov; po njej naj človek drvi čez drn in strn, da tako da svojemu jazu »svobodno pot«. Ker ne priznava človeka kot družbenega bitja, navezanega na skupno življenje (katero pa si mora človek pametno organizirati, da zasigura svobodo posamezniku kot celoti, ne pa kakor to hočejo anarhisti, ki bi radi potem prepustili vsem stvarim svobodno pot, pri čemer pozabijo, da dajejo svobodno pot v resnici samo — reakciji), nikakor ne more doseči anarhizem tistih ciljev, ki si jih stavi. Vse to je bilo treba omeniti, da vidimo, koliko značilnih stvari iz malomeščanstva bi lahko Seliškar uporabil kot snov za socialni roman malomeščanstva.

Justinov oče je bil najprej podeželski kovač, ki se je pozneje preselil v mesto, kjer je dobil službo v strojnih tovarnah. Pisatelj nam pove, da je bil naročnik »Zarje«. Ker hoče s tem poudariti njegovo razredno in politično zavest, bi nikakor ne bilo nezanimivo, ako bi to delavsko družinsko okolje orisal podrobneje, da bi razumeli, na kakšen način izide iz hiše razredno zavednega delavca sin kot malomeščan. Res je, da taki slučajji niso ravno redki in prav radi tega bi bilo treba pokazati na njih vzročne vezi.

V popisovanju zakona Justina in Ane se je pisatelj dotaknil današnjega meščanskega zakona odnosno družinskega življenja. Meščanski zakon preživlja danes močno krizo, ki je v tesni zvezi s krizo meščanskega družbenega reda kot takega. Kriza ekonomske podlage tega reda povzroča tudi krizo vse njene kulturne in politične nadstavbe. Tega nam Seliškar ne pokaže, ker gleda v glavnem na ta proces razkrajanja moralno, torej idealistično, le včasih mehanično materialistično, nikoli dialektično materialistično. Taka zmes je sploh vse njegovo svetovno nazorsko gledanje, ki ga je mogoče izluščiti iz tega romana. Pri analizi stvari in dogodkov niha tako med idealističnim in mehanično materialističnim gledanjem.

Na Ani je hotel pokazati tragedijo žene. Toda njegova Ana je že v začetku tako plitva, za vsako globlje gledanje na življenje, ljubezen in moškega tako nepripravljena in brez vsake lastne iniciative, da je težko pričakovati od nje, da bi jo kakršnakoli življenjska izkušnja spravila na kako novo pot. To je pisatelj na Ani tudi dokazal. Po tolikih izkušnjah, kakor jih doživi, najde edini nauk in uteho v življenju za otroke. To je vse prav in lepo, toda kakšne otroke bo vzgojila taka Ana? Živeti za otroke zato, ker si jih pač rodil, živeti za otroke radi otrok, to je stara fraza, ob kateri danes prav za prav ni več mogoče živeti. Roditi otroke in jih vzgajati mora imeti ob času, ko vladajoči razred agitira za čim številnejši podmladek, sam pa si pridržuje pravico živeti z dvema, enim ali pa tudi brez otrok, neki globlji smisel. Sicer bo po tem sistemu roditev otrok postalo težaško delo. Pisatelj bi moral pokazati zlasti v drugi polovici Ano z bolj objektivne strani, ne pa jo s koncem tako idealizirati. Isto je zakrivil pri Joštu in

Marti, ki bi naj bila s svojim življenjem na kmetih pozitivno nasprotje Justinu in Ani. Kmet vendar ni nič drugega kakor malomeščan zemlje. Če je hotel pisatelj povedati kaj novega, bi moral Ano izpeljati iz malomeščanskega okolja ali pa vsaj ne bi smel, samo v obliki drugačnega, kmečkega okolja idealizirati. Tiste sreče, ki jo Ana podzavestno išče, na kmetih trajno tudi ne more najti. Progresivni socialni pisatelj mora biti vsaj kritik negativnih in reakcionarnih strani današnje družbe, če že ne more najti pravih korenin, iz katerih bo vzrastlo novo življenje. Nikakor pa se to ne sme razumeti kot zahtevo po literaturi, ki deli zgolj zunanje svoje junake v »črne in bele«, v »samodobre in samoslabe« in ki je zato zgolj mehanična in vulgarna, temveč po socialni literaturi, ki zna pokazati na resnične, mnogokrat zelo skrite vzroke, zakaj so ljudje taki in taki, najti in pokazati medsebojno vzročno vplivanje, ali krajše rečeno: analizirati dialektično-materialistično in ne mehanično in vulgarno.

Seliškar je v tem romanu naturalist starejše smeri, toda samo v tehniki popisovanja, ne pa v gledanju. Zolajev naturalizem je bil v gledanju na družbo in življenje dosledno materialističen, četudi je bil to samo mehanični in prirodoslovni materializem, ki ga je, kakor je izpovedal sam, prevzel od francoskih materialistov 18. stoletja, v gledanju na razvoj nove družbe pa je bil pod vplivom utopističnih socialistov, zlasti Fouriera. Oblikovno razvojno je Seliškarjev roman prav gotovo korak naprej, četudi bi se pri podrobni analizi posameznih poglavij našlo marsikaj. Vendar pa je treba poudariti, da so poglavja, ki popisujejo kasarno, bitko v Galiciji in begunsko taborišče z begunko Dunjo, prav gotovo ena izmed najmočnejših, kar jih je v slovenski povojni književnosti, ki obravnava podobno snov. Seliškar je v njih dokazal svoj močan pripovedniški dar.

Vladimir Kostanjevec:

GOSPODARSKE KRIZE V LUČI MARXOVE EKONOMIKE

I.

Ne le v vsem našem meščanskem političnem in strokovnem časopisju, ampak sploh po vsem meščanskem svetu prevladuje v praktičnem mnenju, da tiči vzrok sedanje ekonomske krize v področju kredita in denarja, to je — cirkulacije, — če izvezemo malomeščansko omejene (krščanske in nacionalistične) moraliste, ki vidijo povzročitelje brezposelnosti v nepoštenosti ter nesposobnosti posameznih kapitalistov in v dvojnem zaslužkarstvu. Najbistroumnejši so oni, ki vidijo prve in zadnje vzroke bodisi v tem, da ljudje

premalo kupujejo, bodisi, da skrivajo denar. V bombastičnem reklamnem pritisku na mase, da bi kupovale, vidijo rešitev,¹ in sicer ne le za posameznega kapitalista med svojimi konkurenti, temveč tudi za narodno gospodarstvo sploh.² Kam je zašla meščanska politična ekonomija, nam kažejo njeni najboljši profesorji in strokovnjaki (Keynes, Cassel & Comp.), ki hočejo z umetnim sodelovanjem svetovnih notnih bank doseči pravilno razdelitev zlata, sedaj nakopičenega v Franciji in Ameriki, ter s tem omiliti, oziroma sploh odpraviti krizo.

Casselovo in drugih meščanskih ekonomov stališče bi bilo pravilno, če bi bila današnja in sploh vsaka kapitalistična gospodarska kriza zgolj denarna ali kreditna kriza, brez zveze z vsem ostalim gospodarskim življenjem. Take krize se pač često dogajajo; običajne kapitalistične, redno se ponavljajoče krize pa so produkcijske krize, krize nadprodukcije, ki se očituje v tem, da je produciranega več blaga, nego se more prodati (ne pa: kakor bi ga mogli porabiti), in take nadprodukcijske krize se splošno razširijo na vsa področja gospodarskega življenja.

Kapitalist začuti krizo v tem, da ne more prodati dovolj blaga ali vsaj ne po dovolj visokih cenah, da bi mogel zadostiti svojim obvezam, tako da mu zmanjka gotovine in kredita. Zato v svoji površnosti proglasi pomanjkanje denarja, ki je le goli simptom (zunanji vidni znak) krize, za njen vzrok. In istotako vsi meščanski politični ekonomski, ki vidijo vse dejanje in nehanje gospodarstva v cirkulaciji (menjavi blaga) namesto v produkciji blaga (Gl. Marx: Kapital, slov. prevod, pogl. 1. in 2.). In tako so predlagali rešitev sedanje krize med drugim zlasti z novo razdelitvijo zlata (Francija in Amerika ga imata preveč, druge države premalo).

Toda, kaj bi se doseglo z »enakomerno« razdelitvijo zlata? Menda bi potem novčanične banke lahko razširile podeljevanje kreditov, povečale obtok bankovcev. Toda to bi lahko storile vse te banke tudi brez nove razdelitve, pri skromni zlati podlagi. Ne store pa tega zato, ker kredita s p o s o b n i kapitalisti nimajo zanj potrebe; tisti pa, ki potrebujejo kredita, ga ne rabijo za razširjenje ali izboljšanje produkcije, marveč za plačanje zapadlih obvez in niso dovolj sposobni kredita. (To je tudi razlog, zakaj zlato samo

¹ Prim. v zadnjem desetletju nastalo literaturo o umetnosti prodajanja, n. pr. pri nas Cassonov »Efficiency Magazine«.

² V tem duhu so pred par leti v Ameriki organizirali ogromno kampanjo »buy now for prosperity« (kupuj zdaj v svrhu gospodarskega prosperiranja), v kateri se je vsa industrija, trgovina in promet vrgla na silovito, organizirano propagando potom vsega časopisja, plakatov, kinematografov, železniških vagonov, radija na »občinstvo« s parolami: »Kupi vse, kar moreš doseči!«, »Neizkoriščeni dolarji delajo ljudi brezposelne!«, »Plačaj svoje račune!«, »Če vsak delavec kupi za 15 centov (0,15 dolarja) blaga, bo kapitala za zaposlitev 1 milijona brezposelnih!« Toda ker ima povprečni državljani samo določeno vsoto izdatkov za vse svrhe in te vsote ne more dvakrat izdati, zlasti pa ne, če radi krize nima niti tiste vsote, ni mogla ta kampanja roditi nobenih sadov.

od sebe^a ne prihaja iz držav, ki ga imajo kljub nizki obrestni meri v obilici doma. Obseg produkcije določa vsoto kreditov, ki jih (kredita sposobni) kapitalisti rabijo za produktivne namene, ne pa narobe, da bi obseg kreditnih sredstev določal produkcijo in konjunkturo, kakor pripovedujejo Cassel in dr.

»Z ekonomskimi, političnimi in drugimi refleksi (odsevi) je prav tako, kakor s tistimi v človeškem očesu, ki gredo skozi zbiralno lečo in so zato postavljeni narobe, na glavo. Človek z denarnega trga vidi gibanje industrije in svetovnega trga baš edinole v obrnjenem zrcaljenju na denarnem in efektnejem tržišču, in zato učinek postane zanj vzrok.« (Marx-Engels, Ueber historischen Materialismus, II., str. 138.)

Poglejmo torej, kakšen je proces, preden gre skozi zbiralno lečo na denarnem trgu — v produkciji, in sicer najprej povsem abstraktno v tako imenovanem »čistem« kapitalizmu in brez ozira na današnjo stopnjo njegovega razvoja. To si bomo ogledali v prihodnjem članku, kjer bomo spoznali, zakaj je sedanja gospodarska kriza tako ostra. Da pa bomo vse to mogli res temeljito razumeti, moramo vedeti, kje tiči vzrok kapitalističnih kriz sploh.

II.

»Se nikdar nismo slišali, da bi ljudje v starem veku, ko so delali sužnji, poznali krize¹, čeprav so pojedini producenti tudi takrat bankrotirali.« (Marx: Theorien über den Mehrwert II. 2., str. 285.)

V gospodarstvu starega veka z neposredno menjalno trgovino krize sploh niso bile mogoče. Prav tako jih ne pozna niti enostavna produkcija blaga, n. pr. predkapitalistična, srednjeveška rokodelska produkcija izdelkov, namenjenih za trg. Tedanje katastrofe so imele svoje vzroke v okolnostih izven gospodarskega reda, kakor v slabi letini, suši, kugi, vojnah; v deficitu produkcije, nikakor pa ne v preobilici produkcije in v dobri letini kakor danes. Gospodarske krize nastopijo šele v kapitalizmu in so kolektivni (skupni) izraz vseh protislovij tega načina produkcije.

^a Zavestno po načrtu pa ne more priti do razdelitve trezorov (t. j. shramb zlata) državnih bank, ker v vsaki državi služi zlato kot najvažnejša vojna rezervacija in nobena ga ne bo šla posojati ali oddajati svojemu tekmecu.

¹ »Slovenec«, glasilo klerikalnega kapitala, ve povedati nasprotno. V št. 53. z dne 10. marca, str. 6., meče kapitalistične nadprodukcijske krize in nekdanje prirodne katastrofe v en kož in proglašja: »Gospodarska in finančna kriza sedanjih dni ni nič novega. Gospodarskih kriz pozna zgodovina brez števila. Sveto Pismo nam govori o debelih in suhih kravah v Egiptu... (v srednjem veku so) spremljale gospodarske krize še strašne epidemije. Tisoči ljudi so umirali od gladu... Toda današnja kriza leži le v medsebojnem nezaupanju evropskih držav; ves denar gre v orožje, preobilne pridelke pa uničujejo brezbožne roke.« Eno razliko vendarle vidi, in ta je v — »medsebojnem nezaupanju« in »brezbožnih rokah«. Kaj ti dve okolnosti véasih menda nista eksistirali?

Predpogoj oziroma možnost krize je podana v tem, da se izdelki producirajo za trg, za tuje, še neznanne potrebe, da so torej blago. Dokler so ljudje delali vsak za svoje lastne potrebe, kakor kmetje delajo deloma še danes, so menjavali med seboj le tisto, česar so napravili preveč, in sicer izdelek za izdelek, recimo ajdo za pšenico, in ni bilo bistveno važno, ali so ta presežek zamenjali ali ne; zavoljo tega ni nihče trpel, tako, da bi šlo za biti ali ne biti. Šele ko so začeli producirati blago (za trg) in nehali izdelovati neposredno za sebe, je menjava izdelka za drug izdelek, in sicer s posredovanjem denarja, postala nujno potrebna. Tedaj pa seveda nihče ne more prodati, ne da bi kdo drugi od njega kupil za denar. Toda ko je enkrat prodal, mu ni treba takoj spet kupiti. Kup in prodaja se ločita. Kmet proda za denar čevljarju pšenico in s tem denarjem kupi od tkalca platno. Tkalec kupi za dobljeni denar od agenta sv. pismo. Agent s tem denarjem kupi žitno žganje. (Prim. »Kapital«, slovenska skrajšana izdaja, str. 250 do 251.) Toda če kmet ne bi kupil platna, tkalec ne bi mogel kupiti svetega pisma; in kaj naj tkalec končno napravi s platnom, ki mu ni za nobeno rabo? Imeli bi zastojo, krizo. Pri stari produkciji za svoje lastne potrebe je bilo pač vseeno, ali so ljudje med seboj kaj zamenjali ali ne; nasprotno pa je pri produkciji blaga postala izprememba produkta v denar *conditio sine qua non* (neizogiben pogoj), njegova prodaja je postala nujna, da se more vršiti nova produkcija. S tem, da blago ni prodano, nastopi kriza. (Marx: *Theorien über den Mehrwert*, II., 2., str. 281.) Toda to je samo prva možnost krize, ki tiči v ločitvi nakupa od prodaje. Če taka neprodaja slučajno (nujno ni!) nastopi, je »kriza«, ki je s tem povzročena, osamljena, brez zveze z drugimi prodajami. Razen tega ima ta tkalec svojo bajto in vrt, tako da ni prehudo prizadet; samo reproducirati, t. j. novega platna proizvajati ne more, kolikor tudi sam ne prideluje sirovin, tako da jih mora za izkupilec kupiti.

Ko se denar iz golega menjalnega sredstva izpremeni v plačilno sredstvo, t. j. z razvojem kredita, se možnost in jakost kriz razširi, posploši, poglobi. Kmet kupi spomladi od tkalca platno, pa ne plača takoj, ampak šele jeseni, ko bo prodal pšenico. Tkalec spet kupi od tovarnarja stroj, pa tudi plača železo, premog, olje itd. pozneje. Tako s kreditom nastane nekaka medsebojna povezanost med industrijskimi produkcijskimi panogami; in če zdaj kmet v jeseni ne more plačati v celoti ali pa sploh nič, bodisi da je padla vrednost pšenice, bodisi da pšenice sploh ne more prodati, kaj se zgodi? Potem kmet ne more plačati tkalcu, tkalec ne tovarnarju strojev, ta spet ne plavžarju itd. Tako se je delna izolirana kriza izpremenila v splošno krizo. Z razvojem kredita nastane druga možnost (bolj splošne) krize, ki pa je brez prve možnosti, brez ločitve kupa od prodaje, seveda nemogoča. Toda tudi nastop kredita, oziroma denarja kot plačilnega sredstva še ne

pomeni nujnosti, neizogibnosti ali resničnosti, ampak le zgolj možnost krize.

Iz možnosti pride do **nujnosti** šele takrat, ko se kapital polasti produkcije, ko se denar izpremeni v kapital. Pred kapitalizmom je ločitev kupa od prodaje omejena na ozek krog; kapitalizem pa, ki je izpremenil tudi delovno silo v blago, ki je iz producenta napravil meznega delavca z golimi njegovimi rokami, je blagovno ter denarno in kreditno gospodarstvo razširil na splošno ter povzročil, da je osnovni pogoj vsa kršne ponovne produkcije (reprodukcije) to, da se že prej izgotovljeno blago proda. Vse dela izključno za trg in vse po privatni lastnini in dalekosežni družbeni delitvi dela razkropljene gospodarske edinice so tesno povezane med seboj. Tekstilna tovarna je odvisna od tovarne strojev in producentov bombaža, tovarna strojev od plavžev, plavži od rudnikov itd. V naslednjem bomo skušali pokazati, zakaj svojevrstni način, mehanizem, po katerem so te edinice v kapitalizmu druga z drugo povezane, nujno privede do tega, da se od časa do časa del blaga ne more prodati (in s tem tudi del plačil ne izvršiti), ker je v celoti proizvedenega več blaga, nego bi ga bilo moči kupiti.

III.

Pred kapitalistično produkcijo, v srednjem veku, je obstojal le mali obrat, pri katerem so bila produkcijska sredstva zasebna lastnina delavcev, t. j. tistih, ki so jih sami rabili: svobodnih kmetov in tlačanov na deželi, rokodelcev v mestu. Ti rokodelci n. pr. niso proizvajali zase, ampak za druge, producirali so blago. Čevljar je mogel delati čevlje za druge le zato, ker je kmet proizvajal žito, lan in živino itd. Bila je neorganizirana družbena delitev dela, delo je bilo specializirano, razdeljeno na vse člane družbe. Vendar je tu vsak posamezni proizvajalec kot samostojna oseba delal sam neposredno s svojim lastnim primitivnim orodjem, in proizvod, blago, je bila praviloma njegova last. Zato ni bilo tedaj nobenega protislovja med produkcijo in prilaščanjem. Vsakdo si je sam prilaščal, kar je sam napravil s svojim orodjem, n. pr. čevljar čevlje, tkalec platno, pek kruh itd.

Kapitalizem pa je ustvaril nova družbena delovna sredstva, ki jih ni mogel več rabiti, upravljati, voditi posameznik (kakor prej kolovrat, statve, kovaško kladivo v eni delavnici), temveč le hkratu cela množica producentov — neposrednih delavcev (kakor n. pr. predilne stroje, mehanične tkalnice, parna kladiva, ki jih vodi 10—100—1000 delavcev v eni tovarni), tako da nihče ne more reči n. pr. to tkanino sem (samo) jaz napravil. Kljub temu je pa ta družbeno izdelani produkt postal last samo enega: tistega, ki je dal svoja lastna produkcijska sredstva, nova orjaška

* Kako je v zgodovini do tega prišlo, je klasično opisal Marx v 1. knjigi »Kapitala« v poglavjih: »Tako zvana prvotna akumulacija«, ki ga lahko vsakdo

družbena orodja, stroje. Pride torej do tega, da si prilašča proizvode, ki so bili producirani družbeno, s kolektivnimi produkcijskimi sredstvi, samo eden, in sicer tisti, ki se dela kot takega ne udeležuje. In to je bistvo kapitalizma, njegovo osnovno protislovje: protislovje med družbeno produkcijo in privatnim kapitalističnim prilaščanjem; iz tega izvirajo ter se reproducirajo vsa ostala protislovja kapitalizma, kakor protislovje med vse večjo in bolj sistematično organizacijo v posamezni gospodarski edinici (tovarni) in vse večjo anarhijo v družbeni delitvi dela; nasprotje med delavskim in kapitalističnim razredom, proizvajajočim in neproizvajajočim razredom; edino v kapitalizmu obstoječi nesmisel, da ogromne mase trpijo pomanjkanje prav zategadelj, ker so proizvedle preveč blaga, ne pa premalo.⁵

Čim bolj se je to osnovno protislovje ostrilo, tem bolj so se ostrila tudi ostala protislovja. Dokler produkcijska sredstva niso bila družbena, so se v vsej obrtni produkciji udeleževali le posamezni samostojni mojstri (pomočniki so po cehovskem redu postajali mojstri), ter tuptam tudi mezdni delavci, ki so le za postranski zaslužek hodili na delo. Nastop družbenih produkcijskih sredstev, ki so za zadovoljitev vedno večjih potreb postala neizogibna ter so privedla do zlomljenja cehovskega reda, je s svojo konkurenčno premočjo ugonobil samostojnega mojstra, posamestojnega dninarja ter ju pognal v tovarno, kjer sta se spremenila v dosmrtnega izključnega meznega delavca. Čim bolj so se produkcijska sredstva podružbljala, tem bolj se je širil razred dosmrtnih meznih delavcev na eni strani in na drugi se je tem bolj koncentriral razred vedno bogatejših posameznih kapitalistov; kakor se je torej stopnjevalo osnovno protislovje med družbeno produkcijo in privatnim prilaščanjem, tako se je obenem vedno bolj ostrilo nasprotje med proletariatom in buržoazijo.

Z večanjem osnovnega protislovja se večja tudi nasprotje med organizacijo produkcije v posameznem podjetju in anarhijo produkcije v vsej družbi. V srednjeveškem mestu je vladala enostavna produkcija blaga, neorganizirana delitev dela med posameznimi samostojnimi mojstri ter poljedelci. Toda poleg tega je kmet napravil skoro vse doma, le presežek je zamenjal za rokodelčeve izdelke. Rokodelci so tudi pridelovali večino živil sami; imeli so svoje vrtičke, polja, živinico. »Produkcija blaga za menjavo je šele nastajala; menjava je bila omejena, trg omejen, produkcija je

čita, tudi če preskoči prejšnja poglavja — ter »Koooperacija«, »Delitev dela in manufaktura«. V to svrhu priporočamo bodisi skrajšano slovensko izdajo ali pa originalne, neskrajšane izdaje; nikakor pa ne skrpučala B. Kautskega, ki je izšlo v založbi Kröner.

⁵ Podrobneje o tem gl. Engelsov »Razvoj socializma od utopije do znanosti«, III. del, ali pa Engelsov »Anti-Dühring« III. 2., ki izide v založbi »Nove knjige«. Prav poljudno je opisal ta protislovja Max Beer v knjigi »Karl Marx« (Zadružna založba).

bila stabilna (brez pretresljajev, enakomerna); na znotraj je vladala združenost, napram zunanjemu svetu je bilo vse zaprto: tako v marki (ali zadruzi) na deželi in v cehu v mestu« (Engels). V tej neorganiziranosti primitivne družbine delitve dela ni bilo zato še nobenega nasprotja. Ko se je pa produkcija blaga posplošila, specializirala, s tem da je prišlo do družbenega dela v kapitalističnem obratu ter da so po drugi strani cehi prenehali in lokalne meje izginile, se je v speči anarhiji v produkciji vse družbe začelo vedno bolj pojavljati in večati nasprotje med vedno večjo organizacijo produkcije v posameznem podjetju in anarhijo (breznačrtnostjo) v delitvi dela v vsej družbi.⁶ (S stališča dialektike vidimo, da se je kvantiteta spremenila v kvaliteto.)

To nasprotje se je vedno bolj večalo, čim bolj se je večalo osnovno protislovje kapitalizma, protislovje med produkcijo in privatnim prilaščanjem. Podružbljenje dela ne ostane pri tem, »da mnogo ljudi dela na istem prostoru. To je samo en del procesa.« Podružbljenje dela se vedno bolj stopnjuje, družbeno delo se vedno bolj deli, specializira, tako da je v vsaki panogi vedno manjše število podjetij (kapitalistov), ki proizvajajo vedno bolj specializirane delne produkte, da se pa število vrst podjetij za delne proizvode večja, da gre en produkt skozi nešteto podjetij, preden je izgotovljen; »da se torej mnogo raztresenih produkcijskih procesov, vsa produkcija družbe izliva v en sam družben tok, produkcijski proces.« Če se pa »vsa produkcija na ta način steka v en sam družben produkcijski proces, dočim vsako posamezno produkcijo opravljajo posamezni kapitalisti, od katerih svojevoljnosti je ta produkcija odvisna in katerih privatna lastnina ti proizvodi postajajo, potem prihaja oblika produkcije v nepomirljivo nasprotje z obliko prilaščanja.« (Iljin.)

Omenjena »svojevoljnost« posameznega samostojnega kapitalista je kaj malo svojevoljna. Zaradi konkurence mora kapitalist stremeti po vedno večji produkciji, po vedno večjem dobičku, da en del dobička spravi v razširjenje, izboljšanje obrata (ali: da ga »akumulira«) v svrhu večje konkurenčne sposobnosti. Na povpraševanje po svojih produktih se ne ozira, marveč mu velikost in gibanje njegovega kapitala diktirata to razširjenje. »Ne zgolj en sam posamezen dobiček, ampak samo neumorno gibanje dobička« je namen kapitalista. (»Kapital«.) Prav nič ne pomaga, če ima kapitalist »Rerum novarum« Leona XIII. vsako noč pod vzglavjem, neusmiljeni konkurenčni boj ga sili k brezmejnemu izžemanju, večanju dobička, povečavanju obrata, ogromnemu izboljševanju tehnike. Če zaostane, ga njegov konkurent uniči.

»Divja gonja je to, ki zgrabi tudi najbolj mirnega in najbolj izkušenega; kuje se, prede in tke, kakor da bi šlo za to, da se ves

⁶ Anarhija obstoji v tem, da je vsak posamezni podjetnik popolnoma samostojen, da obstoji med podjetji svobodna konkurenca, ne pa načrtna delitev dela.

človeški rod na novo opremi, kakor da bi bil kdo odkril nekaj tisoč milijonov novih konzumentov na mesecu.« (Engels: *Lage der arbeitenden Klassen in England*, izdaja 1892., str. 86.)

To se vrši na enem tečaju, na drugem tečaju se pa zaradi vedno večjega lova za profitom, vedno večjega tehničnega izboljševanja in uvajanja modernejših strojev, racionalizacije — zmanjšuje povpraševanje po delovni sili. Nastaja vedno večja brezposelnost, relativno odvečno prebivalstvo (»relativno« odveč — za potrebe kapitala), tkzv. »industrijska rezervna armada«, ki kot konzument, kot kupec blaga, ne prihaja več v poštev zaradi premajhnih ali nikakih dohodkov. Maksimalno razvita produkcija je prišla v konflikt z ozko podlago (plačanega) konzuma⁷; ali z drugimi besedami: razširjanje produkcije (absolutno, brezmejno razvijanje produktivnih sil) pride do konflikta z dobičkanosnim uporabljanjem kapitala (s kapitalistično obliko organizacije družbene produkcije). In kriza je v kapitalizmu tista, katere naloga je rešiti ta konflikt.

Po drugi strani istočasno vidimo, da tehnično izboljševanje razširja predvsem produkcijo produkcijskih sredstev. Če namreč vso produkcijo razdelimo po panogah, vidimo v glavnem dve vrsti:

I. produkcijo produkcijskih sredstev (železa, jekla, strojev),

II. produkcijo konzumnih sredstev (čevljev, obleke, živeža).

Razširjenje skupine I. privede v njej, to je v produkciji produkcijskih sredstev, do povečane zaposlitve delavcev in tako se povečajo dohodki delavskega razreda, ki zato more kupovati več življenjskih potrebščin, kar privede do oživljenja in razširjenja v skupini II. Toda v tem medsebojnem povečevanju produkcija produkcijskih sredstev kmalu prekosi produkcijo konzumnih. Kajti ostra konkurenca med posameznimi podjetji v I., izvirajoča iz nasprotja med družbeno produkcijo in kapitalističnim prilaščanjem, privede do čezmerne produkcije v I. Toda: stroji se pa seveda ne producirajo zaradi strojev, ampak na koncu koncev in v osnovi vendar le za povečanje produkcije tekstilij, živeža itd. Tega pa delavski razred kot glavni konzument⁸ ne more konzimirati v neomejenem obsegu, ker so ti produkti pač blago, ki ga je treba plačati. Na ta način pride do nesorazmerja med panogami I. in II. in pa tudi med panogami v I. in II. Kriza je tu. »Ekonomska kolizija je dosegla svoj vrhunec: način produkcije rebelira proti

⁷ kajti drugega konzuma kakor plačanega kapitalist ne pozna.

⁸ Tu razmotrivamo stvar še v tkzv. čistem, abstraktnem kapitalizmu, brez zveze s kmečkim prebivalstvom in kolonijami, ki so tudi konzumenti. Naravno je, da danes izostajanje teh konzumentov (zaradi lastne industrije, vojn in osiromašenja v kolonijah ter polkolonijah in zaradi agrarne krize) še silneje zmanjša realiziranje (prodajo) kapitalistične produkcije.

načinu menjave, produkcijske sile rebelirajo proti načinu produkcije, iz katere so zrastle.«

»Ta kolizija (spopad, t. j. kriza) je neizogibna, in ker ona sama ne more ustvariti nobene rešitve, dokler sama ne raznese kapitalističnega načina produkcije, postane periodična. Kapitalistična produkcija ustvarja ... vrtenje v sklenjenem krogu.

In res, od 1825. dalje, ko je izbruhnila prva splošna kriza, skoči s tira ves industrijski in trgovski svet, produkcija in menjava vseh civiliziranih ljudstev in njihovih bolj ali manj barbarških priveskov tako nekako vsakih deset let enkrat. Promet tiči, trgi so prenapolnjeni, produkti leže v masah neprodani, denar v gotovini postane neviden, kredit izgine, tovarne stoje, delovnim množicam manjka življenjskih sredstev, ker so izdelale preveč življenjskih sredstev, bankrot sledi bankrotu, prisilna prodaja prisilni prodaji. Cela leta traja zastoj, produktivne sile kakor tudi produkte uničujejo v masah, dokler nakupičene množine blaga končno, potem ko so izgubile več ali manj vrednosti, ne odtečejo, dokler produkcija in zamena polagoma ne prideta spet v tek. Ta tek postaja vedno hitrejši, zaide v dir, industrijski dir preide v galop in ta slednjič zgubi vse vaje ter se spremeni v popoln industrijski, trgovski, kreditni in špekulativni »steep chase«, tako da po najbolj vratolomnih skokih spet zdrvi nazaj — v jarek krahov. In tako vedno znova.« (Engels, Anti-Dühring, in Razvoj socializma od utopije do znanosti.)

Vedeli smo, da je neskladnost ali disproporcionalnost med panogami tesno zvezana z nasprotjem med produkcijo in konzumom in da sta oba pojma samo izraz in posledica osnovnega protislovja kapitalističnega sistema, namreč protislovja med družbenim značajem produkcije in kapitalističnim načinom prilaščanja. In v tem osnovnem protislovju vidi Marxova teorija osnovni vzrok, nujnost, postanek in prestanek kapitalističnih gospodarskih kriz. Vidimo torej, da tiči vzrok v samem produkcijskem načinu. Le tako moremo pravilno razumeti in presojati ter predvidevati kapitalistične krize. In dokler tisto osnovno protislovje obstoji, toliko časa imamo tu kapitalistično produkcijo in toliko časa so »nadprodukcijske« krize neizogibne. Teoretiki socialne demokracije, ki so menili, da bo novejši razvoj kapitalizma krize omilil ali celo odpravil za večno ter so se, kakor kažejo resnični dogodki, v svoji oceni zmotili, so presojali razvoj kapitalizma bistveno napačno, ker so zapustili Marxovo dialektiko ter iskali temeljni vzrok kriz bodisi zgolj v disproporcionalnosti (Hilferding), bodisi zgolj v premajhnem konzumu (Kautsky). V prihodnjem članku bomo pa videli, da karteli in trusti niso odpravili protislovja med družbeno produkcijo in kapitalističnim prilaščanjem in da potemtakem zaradi povečanega nasprotja med vse večjo organizacijo v posameznih privatnih podjetjih ter anarhijo v družbeni organizaciji produkcije le večajo krize.

Tone Čufar:

AKORD V KAMNOLOMU

Močni udarci težkih kladiv
 pesem napornega dela pojo,
 v njih je vse delovne sile izliv.
 Z muko jih dvigajo znojni težaki,
 trudni udarjajo z njimi ob kamen,
 trudni drobijo črni granit.
 Pesem udarcev nič ne pojenja,
 v njenih odmevih izginjajo dnevi,
 v njenih objemih si z delom razbit
 koplje premnogi svoj rani grob,
 redkim pripravlja smeha obilo,
 zanj pa uteha in vse razvedrilo
 je prepogosto le žganje in vino,
 ki mu še skrajša vso pot na pokop.

ZAPISKI

Govekar redivivus ali Koseski našega časa

...Legijon je Govekarjev... Vsi so junaki dvojnega prepričanja... Govekar in njegova pasma pa more tako in more tudi drugače. To so ljudje, ki nimajo v svojem srcu ne umetniškega instinkta in ne druge ljubezni, nego mogočno ljubezen do samega sebe...

...In čudno je, da še ni prišel človek, ki bi zgrabil Govekarja na cesti ter ga kratkoma drammatiziral.

(L. Cankar: Govekar in Govekarji.)

Govekar, ki ga je Cankar takorekoč pregnal iz gledališča z njegovo »narodno dramatikom« vred, se je po Cankarjevi smrti zatekel v gledališko kritiko, kjer vrši svojo veliko, kulturno, predvsem pa gledališko-umetniško misijo. Nič mu ni mar, da istočasno ob tej novi periodi Njegove stvariteljske sile izhajajo Cankarjevi zbrani spisi, ki prinašajo razne čudne — bodi oproščeno tej skromni besedi — reminiscence iz zadeve Cankar—Govekar. Kdo pa naj odgovarja na take stvari? Saj bi se mu mogoče pripetila taka nesreča, da bi prenehal biti Govekar in kaj naj počne »Slovenski Narod« in gledališka kritika brez Govekarja?... Govekar je vztrajen in deluje, Cankar pa je mrtev. Moj bog — nesrečni prijatelj Cankar! Saj se je motil, saj ni imel prav, saj ni poznal ljudi —

moj bog — saj »Cankar ni bil nikakšen genij, marveč zgolj literaren bohemien, dekadent, ki je v svoji dobi sicer ustvaril nekaj pozitivnega, kar se je pa že zdavnaj preživelo i literarno i kulturno in spada samo še v literarno zgodovino...«, nasprotno pa je Govekar »literat, dramaturg, človek, ki je izredno mnogo pozitivnega storil.« To so prav gotovo nepobitna dejstva, ki so bila iznešena celo v sodni dvorani in jih je baje, kakor se piše v »Kritiki«, štev. 3 1926—27 »koncipiral dr. Knaflič, podpisal pa tudi Govekar«.

Seveda — Cankarjeva umetnost se je po tej ugotovitvi preživela, jasno — kajti duh Krpanove kobile še živi. (Živjo!) Trdoživ je kot dren. V oktobru se je celo prelevil. Desetletja staro trditev, da je naturalist, je zavrgel. Slekkel je takorekoč naturalistično suk-njo, tako da hodi zdaj brez nje okrog in je samo »kvečjemu realist«. »Izjavljam le, da se za 'naturalista' nisem nikdar smatral niti nisem bil. Kvečjemu realist!« (SN 14. okt. 1932.) Zatajil je samega sebe. (Er ist der Geist, der sich stets verneint! Prosto po Götheju.)

Da je Govekar samo »kvečjemu realist« in da je »literat, dramaturg, človek, ki je izredno mnogo pozitivnega storil«, zdaj vemo; da pa je tudi eden izmed najzabavnejših humoristov, kar jih je kdaj pisalo — gledališko kritiko — pa ni vsakomur znano. Zato nekaj primerov »za pouk in zabavo slovenskega ljudstva, v čigar veliki gledališki razvoj« se peha v potu svojega obraza omenjeni »kulturni« delavec.

Ginljiva značilnost. »Razvrstitev slik na steni in fotografij, stoječih v okvirčkih na predalniku, je bila ginljivo značilna.« (Charpentier: »Luiza«, SN 10. marca 1931.)

Pretresljiva naravnost. »Zlasti izvrstno je bilo podajanje vrvenja in oglašanje bujnega življenja v luki izza kulis, ponočno rogovilenje mornarjev itd.... vse za sceno. To je bilo izraženo s pretresljivo naravnostjo.« (»Marij«, SN 28. maja 1931.)

Papricirana torta. Roba primissima! »Kot prebrisani trgovci so nam za slovo s potekajočo sezono, a kot prebrisano priporočilo za bodočo sezono odrezali velik kos in priložili še izdatno priklado... Gledalcem se ta predstava pošteno izplača. Roba primissima!... Zlasti so uživale ženske. Zakaj »Marij« je zares imenitna torta, ki ji je pa vmešana — prav originalno huda paprika... O, naše punčke in žene sodobnosti so čudovito inteligentne: vsak opolzki dovtip kvitirajo takoj z glasnim smehom. Da dokažejo seveda, da vse to prav dobro razumejo...« (»Marij«, SN 28. maja 1931.)

Nagota mladih plesalk in kaj bi hinavil. Pred »Veselim vinogradom.« »Nagota mladih plesalk — kaj bi hinavil! — je prav mična, a zdi se mi, malo verjetna. Takole se menda niti v Parizu ne sme ponoči po ulici nastopati vzlic ljubezenski svobodomiselnosti... No, tale nagota je pač najcenejša. Spričo gospodarske krize pa bi bila morda res — a le za lepa dekleta — vsesplošno priporočljiva, ako le poskrbita sv. Peter in Elija, za zadostno temperaturo po naših ulicah.« (Charpentier: »Luiza«. SN 10. marca 1931.)

»En drek« in nedeljska publika. — »En drek! Oprostite, to je citat in hkratu višek situvačne komike v tej burki... Ampak za nedeljsko, zlasti za nedeljsko popoldansko publiko bo ta burka dobrodošla.« (»Kukulji«, SN 8. oktobra 1928.)

Dobri vojak Švejk iz svetovne vojne in moralno ogorčeni kritik Govekar iz časov »Veslega vinograda« ali zakaj je postalo žganje voda. — »Haškovo delo je tudi po dikciji čisto naturalistično. Pri nas pa, so vse krepke(!!!!) izraze

ali zamenjali ali pa jih naznačujejo z začetno črko. Ne rečejo torej 'drek', nego le 'd-' in ne 'muhe so cesarja posrale', nego 'poonegavile' itd. Namesto žganja torej postane voda.« (SN 7. nov. 1918. Vmesne klicaje napravil B. K.)

Mozart in Rossini ali Govekar kot zgodovinar. — »Mozart je premagal svoje nasprotnike prav z njihovim orožjem: prevzel je duh, stil in značaj takrat modernih italijanskih oper ter se je naslonil na Rossinijevega 'Brivca sevilskega' z uprav fraprantno kongenialnostjo. V seziozni umetnosti glasbene fakture ga je celo daleko nadkrilil... Da je Mozart hotoma imitiral Rossinija in napisal s 'Figarovo ženitvijo' nadaljevanje 'Brivca sevilskega', sliši pač vsakdo takoj iz početnih akordov predigre, iz raznih prevzetih, originalno obdelanih motivov in zopet iz zaključnih akordov v orkestru, iz katerega se oglašajo objestni Rossinijev humor...« (Jutro, 22. aprila 1926.) Krstna predstava Mozartove opere »Figarova ženitev« je bila l. 1786., Mozart je umrl l. 1791., Rossini pa se je šele nekaj tednov po Mozartovi smrti rodil. Premijera Rossinijevega »Sevilskega brivca«, ki bi ga naj bil Mozart po Govekarjevem mnenju v »Figaru« posnemal, pa je bila 30 let po premijeri — Mozartovega »Figara«... To je nekako tako, kakor če bi dejali, da je Koseski posnemal Govekarja.

Značilni popravek ali sklicevanje na nenapisano pravilnost. — »V svojem poročilu o Mozartovem Figaru sem trdil pravilno, da je vsebinsko, po dejanju in osebah, starejši od Rossinijevega Brivca; zmotna pa je bila moja misel, da je Mozartov Figaro mlajši od Brivca.« (Errata corrige! Jutro, 22. aprila 1926.) Stavka, v katerem je »trdil pravilno«, ni mogoče najti v njegovem poročilu. Zato je njegovo sklicevanje nanj povsem metafizičnega značaja, prav tako kakor tisto tako podrobno popisano Mozartovo posnemanje še nerojenega Rossinija, kar lahko »vsakdo sliši iz početnih akordov predigre... in zopet iz zaključnih akordov v orkestru, iz katerega se oglašajo objestni Rossinijev humor.« Metafizika, ki skoraj dokazuje, da sliši Govekar tudi travo rasti...

Junaštvo »dasi zabodena pevca«. — Popov Scarpia je na zunaj vseskozi kavalir in čim manj zver; partijo igra enostavno in izpušča običajne detajle... Zlasti se je seveda odlikoval v 2. dejanju in se je moral, dasi zaboden, na viharno ploskanje odzvati publiki ter priti opetovano pred zastor.« (SN, 16. marca 1931.)

Kaj delajo moški, če je dama med vsemi najlepša... »Zdaj pa se vname pri vseh ženskah ljubosumnost proti portretirani dami, ki je med vsemi najlepša in tišče (podčrtal B. K.) vsi moški zanjo.« (SN 15. jan. 1931.)

Največja dika, ki diči Govekarjevo kritiko, pa je njegova meščanska razredna zavest, ki jo manifestira ob vsaki priliki, kadar zagledajo njegove kritične oči na odru kakšno socialno delo. Kot budni stražar meščanstva se je izkazal v kritiki Klabundove igre »Krog s kredo«, Hofmannsthalovega »Slehernika« in komedije »Miljon težav«. Zapoznelega nemškega dekadenta Klabunda je ožigosal za komunista in Čang-Linga, osebo iz igre »Krog s kredo«, ki govori besede, kakor so zapisane v stoletja starem kitajskem originalu, pa je označil kot komunista in anarhista. Delo samo po sebi je v resnici zelo nedolžno in nima s komunizmom nobene zveze. Ne moremo pa si kaj, da mu ne bi v tem trenutku ponudili v njegovo meščansko razredno zavedno kritiko nekaj odstavkov, ki jih je zapisal v povesti »Socijalist« sicer precej neznani slovenski pisatelj Marijan Savič. (LZ 1896. l.)

Delavec, glavni junak povesti in avtorjev ljubljenec, pravi:

»... Ker jo stvar taka, smo smeli po vsej pravici pričakovati, da bo delil naš delodavec svoj dobiček z nami, saj mu ravno mi pomagamo do bogastva — upali smo, da nam sam radovoljno poviša vsaj za nekaj dvojač naš za-

služek, kar bi se pri njegovem ogromnem bogastvu pač ne poznalo skoro nič... Nu, zmotili smo se kruto! Namesto poboljška smo dobili za isti zaslužek le še več dela...»

»Kdo-li bi mogel trditi, da ni naša želja po božjem in človeškem pravu umestna, pravična!«

»...da po vsej pravici ne gre ves dobiček tvorničarju, ampak tudi delavcem —«

»...Hej, draga moja, tudi jaz sem živel do danes v slepi veri, da so krščanski delodavci boljši, pravičnejši do nas, nego židje. Danes pa sem se prepričal, kako resničen je pregovor, da vrana vrane ne piplje, da so vsi kapitalisti enaki sebičneži in izsesovalci ubogih delavskih slojev. Vsi so enaki, Neža, vsi, najsi bodo katoliki, protestantje, brezverci ali židje... Denar jim je Bog, delavec pa le sredstvo, orodje, s katerim vedno bolj debele in rede tega svojega boga!«

Tako je z vso simpatijo do delavstva pisal — nekoč — Marijan Savič — vulgo Fran Govekar. Da!... Vulgo Fran Govekar! Nekoč!... Precej let je že od tega in od takrat pa do danes se je avtor precej »zlikal«, kakor bi dejal Alešovec. Celo javno odkritosrčen je postal.

»Jaz stari filister in hinavec sem bil po prekleti usodi udarjen, da sem te dni zapisal: Tale igra je neprimerna ne le za naše Narodno, nego tudi za prav vsako slovensko gledališče.« (SN 14. nov. 1932.)

Ali naj bo prvih pet besed citiranega odstavka res autobiografska — ugotovitev??? Da je mogel Govekar o sebi napisati kaj takega — neverjetno?!??

It'd. it'd. it'd.

B. K.

Indija pod peto angleškega imperializma

Lani je bilo angleškemu parlamentu predloženo poročilo o ljudskem štetju v Indiji, izvedenem 1930-31. Kaj nam govore ugotovljene številke? Število prebivalstva Indije se je v zadnjem desetletju povečalo za 34 milijonov. V Indiji živi 353 milijonov ljudi, t. j. skoro petina vsega človeštva, na teritoriju, ki obsega 2,880.000 kvadratnih kilometrov. V Indiji se govori več jezikov kakor v Evropi: nad 200. Nad ducat jezikov je takih, da jih govori vsakega nad 7 milijonov, nad dvajset jezikov pa takih, da jih govori vsakega nad 1 milijon ljudi.

Kakšna je socialna struktura indijske družbe? Ta ogromna dežela, ki se razprostira od zmernih pokrajin pod Himalajo do tropičnih na jugu, šteje samo 35 mest z nad 100.000 prebivalci. Podeželsko, kmetско prebivalstvo tvori skoro 90 % celokupnega prebivalstva in prebiva v pol milijona vasi, sestojčih navadno iz majhnih ilovnatih koč. Zadnje ljudsko štetje je pa naštelo že tudi 20 milijonov industrijskega delavstva. Kapitalistična industrija se je torej v Indiji že znatno razvila, kakor kaže to absolutno število

delavstva. 20 milijonov ni majhna številka. Toda če jo vzamemo relativno, v odnosu k celokupnemu prebivalstvu Indije, k 353 milijonom, vidimo, da je kapitalistična industrija komaj šele začela od znotraj izjedati okostenelo ekonomsko-socialno strukturo Indije. Od zunaj je to strukturo slabil že stoletja evropski kapitalizem, zlasti zadnjih 150 let angleška kapitalistična industrija. Sombart nam odkriva, kako je postala Indija tako važno odjemališče angleških tekstilij. Ko so si namreč Angleži Indijo podvrgli, ne samo da ni bila odjemališče, ampak je celo znaten del svoje tekstilne produkcije izvažala in indijski proizvodi so bili boljši in lepši od angleških. Toda angleški kapitalisti so si znali pomagati. Sistematično so uničevali indijsko tekstilno obrt in niso prej odnehali, dokler je niso popolnoma uničili. Angleških tekstilnih produktov je šlo v Indijo 1820 — 6 %, 1840 — 18 %, 1850 — 23 %.

Gospod Hicks ali lord Brentford, večkratni konservativni minister, ki je nedavno umrl, je izrekel popolno resnico v nekem govoru iz leta 1927: »Mi nismo osvojili Indije za blagobit Indijcev. Osvojili smo Indijo kot tržišče za blago Velike Britanije. Osvojili smo Indijo z mečem in z mečem jo bomo čuvali zase.«

Po poročilu o ljudskem štetju sta v Indiji nepismeni še dve tretjini prebivalstva (229 milijonov). Celokupno število osnovnošolskih učencev in učenk znaša skoro 13 milijonov, od teh sta samo 2 milijona učenk.

Lani je v berlinskih »Sozialistische Monatshefte« Anglež Reginald Reynolds (bivši Gandhijev tajnik in podpredsednik angleškega društva »Friends of India« (Priatelji Indije), ki se zavzema za to, da Anglija takoj zapusti Indijo) opisal, kako Anglija gospodarsko izžema Indijo. Prostor nam ne dopušča, da bi tu obširno razlagali zgodovinski razvoj bogatenja angleškega kapitala na račun vedno bolj siromašnega indijskega ljudstva.

Reynolds pripominja, da zdaj tvorijo angleški in indijski kapitalisti enotno fronto. »Indija ima svoje lastne parazite, med katerimi so najtipičnejši primeri veleposestniki in oderuhi. V mnogih delih Indije le angleško gospodarstvo ščiti te razrede pred uničenjem. Ker se tem razredom svita spoznanje tega položaja, so se v njih tako ojačile tendence za sodelovanje (z Angleži).«

Reynolds tudi ugotavlja, da je uboštvo indijskih množic stalno naraščalo in navaja sledeča dejstva: 1. da so povprečni realni dohodki poedinega Indijca od 1881 do 1921 padli od 27 rupij na 20 rupij; 2. da je povprečna starostna doba padla v istem razdobju od 31 let na 23 let in pol (povprečna starostna doba Angležev znaša 53 let in pol); 3. da je padel konzum bombažnih tkanin po vojni; 4. da je indijski kmet bolj obdavčen kakor v dobi »velikih mogulov«; 5. da je lakota kronična med množicami indijskih kmetov in da nevarnost lakote vedno bolj raste. Reynold zaključuje: »Indija ni bila nikdar bolj kakor danes dežela palač in bede. Mesto »Novi Delhi« (mesto, zgrajeno na novo kot sedež angleškega podkralja in angleške nadvlade v Indiji) je bilo zgrajeno s stroški 4 milijard Din.

Osemdeset milijonov dinarjev teče letno z indijskih davkov za vzdrževanje škofijske palače v Calcutti (ki skrbi za »dušni blagor« Angležev, ne Indijcev-poganov!). Strašen je prepad med kapitalističnim imperializmom Anglije in indijskimi kmečkimi množicami, ki umirajo od lakote. Nobena konferenca ne more premostiti tega prepada, nobene »reformne« ne morejo rešiti situacije, ki smo jo (Angleži) sami ustvarili.«

Navedeni podatki osvetljujejo kolonijalno vprašanje Indije s strani, za katere se slovenski malomeščan dosledno ne zanima. Pri nas seveda pišejo in razpravljajo od časa do časa o Ghandiju in pokretu politično že prebujenih še tankih plasti indijskih ljudstev, ki mu Ghandi stoji na čelu. Toda kako »razpravljajo«! Iščejo, kaj je Ghandi posnel v budizmu, kaj v krščanstvu, tolstojanstvu, evropskem kapitalizmu; nikjer pa ni sledu analize gospodarskega položaja v Indiji, materialne baze indijskega problema.

29. dec. 1932 je »Slovenec« pod naslovom »Uboštvo Indije« razlagal, da »moramo vzroke tega uboštva največjega dela indijskih ljudstev iskati pač v prečudni socialni razdelbi kast, v prezgodnjih ženitvah, zraven pa seveda tudi v ritualnih (verskih) predpisih (čiščenje krav in živali sploh)« in končal z direktno propagando za angleško nadvlado v Indiji: »In vendar ne moremo pri vsem tem prav nič dolžiti indijske vlade! Saj vse stori, kar more! Toda kaj more proti verskim predsodkom in tisočletja starim navadam!« Seveda ne izvira uboštvo Indije samo iz izžemanja po angleškemu imperializmu, seveda vplivajo tudi navedeni momenti in so morda tudi odločilni, toda neverjetno je, kako si slovenski klerikalni filister predstavlja, da angleški kapitalisti vladajo Indijo iz čistega krščanskega človekoljubja! Seveda brez angleške nadvlade v Indiji ne bi bilo mesta za lakaje te nadvlade, za misijonarje krščanskih sekt, ki tolmačijo Indijcem to »solzno dolino« in trpljenje v njej kot — »božji blagoslov« in skušajo verske predsodke ene vrste nadomestiti z drugimi!

»Slovenija«, znano glasilo »slovenskega kolektiva« pa se je v začetku svojega izhajanja navduševala za kapitalistično fantazmagorijo »Panevropo« in zlasti tudi za njeno kolonijalno posest, kamor bi v bodočnosti odhajali slovenski izseljenci... »Slovenski kolektiv« torej sanja, da bi v »Panevropi« tudi slovensko meščanstvo moglo pristaviti svoj lonček na kolonijalno ognjišče! A. K.

Sinclair Lewis: *Ann Vickers*. Roman. Prevedla Stana Oblak, izdal Nolit, Beograd, 1933. Istočasno z izdajami v raznih drugih jezikih je izdala agilna beograjska založba najnovejši Lewisov roman. V tem delu se nam po kaže pisatelj z do sedaj nepoznanih strani. Novo okolje, novi tipi in novi problemi. »Ann Vickers« je roman malomeščanske intelektualke, ki se bori predvsem za svobodo žene in pride pri tem v dotiko z različnimi drugimi progresivnimi gibanji. Ann sicer ostane sredi poti, toda najvažnejši del romana so poglavja, v katerih nam pisatelj popiše razmere v ameriških ječah. Pisana so zelo močno in obenem obtožujoče za ameriške razmere. Težko, da je kdo

v Ameriki pokazal globlje življenje ženskih kaznjencev. Po sili argumentov so za razmere v ječah tista poglavja nekaj podobnega s tem, kar je že pred davnimi leti zapisal Upton Sinclair o klavnica v romanu »Džungla«. Od vsega, kar je Lewis do danes napisal, je »Ann Vickers« njegov najsmelejši roman. Prevod je izvrsten, vidi se, da je prevajalka delala z ljubeznijo. Prav tako kakor ta roman priporočamo roman »Sama«, ki ga je spisala Agnes Smedley in ki ga je tudi Nolit izdal. To je roman obubožanega farmerskega dekleta, ki se s težko borbo prebije do položaja napredne žene in pisateljice. Agnes, ki je sama junakinja svojega romana, pride v svoji borbi do mnogo jasnejših zaključkov kakor Lewisova Ann. Zato je njen roman važna spopolnitev k Lewisovemu. Oba romana najtopleje priporočamo, zlasti ženskam.

Albert Londres: **Teror na Balkanu**. Prevedel A. D. Batrinski. Izdala knjigarna Epoha, Zagreb, Pralja Petra trg 11. 1933. — Znani francoski reporter, ki je lani našel smrt pri katastrofi parnika »Georges Philipar«, prikazuje v tej knjigi strahote komitskih bojev.

Iz okrožnice »Zveze industrijev za dravsko banovino«. »V razgovoru se graja neprijazno pisanje nekaterih listov proti Trboveljski premogokopni družbi, ki je največje industrijsko podjetje v banovini in ki nudi številnemu prebivalstvu dotičnih krajev skoraj edino možnost zaslужka. Nepravilno nizka kvota na državnih dobavah je potisnila produkcijo premoga pod mero, ki je potrebna za uspešno obratovanje. Preobremenitev z banovinskimi davščinami bi stanje tako pohujšala, da mora priti do nesrečnih posledic. — Naše časopisje neti neprijazno razpoloženje javnosti napram industriji in zavaja miselnost v smer gospodarskega prevrata. To se je pokazalo tudi pri poročanju o požigu berlinskega parlamenta. Naše gospodarske ustanove morajo odločno nastopiti proti takim tendencam.«

Razvoj industrije nacionalnega navdušenja. »Neues Wiener Journal« je poročal, da se je v kratkem času Hitlerjeve zmage prodalo 10 milijonov hitlerjevskih znakov, 2 milijona bakelj in 12 milijonov novih zastav. Kakor kaže ta veliki razmah »industrije nacionalnega navdušenja«, bodo milijoni brezposelnih kmalu zaposleni! ... Mogoče, da je iz zgolj socialnega sočutja do brezposelnih zidarjev, pleskarjev, mizarjev itd. dal sežgati parlament, da bodo zdaj dobili delo.

Prejeli smo: J. Kač: **Grunt**. Roman v treh delih. V Ljubljani, 1933. Založila založba »Zemlja« v Ljubljani. Poročilo objavimo prihodnjič.

Dr. Lavo Čermelj: **Nikola Tesla in razvoj elektrotehnike**. Izdala Mladinska matica v Ljubljani, 1933.

Dr. Hans Wieland: **Njemačka bez maske**. Zagreb, 1933. Džepna biblioteka. (Gunduličeva ul. 24.) »Džepna biblioteka« izdaja vsak mesec drobno knjižico o sodobnih socialnih razmerah in dogodkih v raznih deželah. Priporočamo!

Ako niste dobili položnice, jo zahtevajte!

»Književnost« ima položnico št. 16.320!

Kdor še ni plačal drugega obroka, ga naj plača takoj, sicer mu moramo list ustaviti!

Tistim, ki še niso plačali drugega obroka, prilagamo opomin in položnico!

Ako je kdo, ki je že drugi obrok plačal, pomotoma dobil položnico, jo naj shrani za tretji obrok!

Leonhard Frank: Karl in Ana. Založba »Prijatelj« v Ljubljani. Prevedel Mile Klopčič. 1933. Založba »Prijatelj« namerava izdati letos deset krajših prevodov, med njimi tudi Sinclairjev roman »Tesar mi pravijo«. Frankova »Karl in Ana« je vojna povest dveh vojnih ujetnikov in njune ljubezni do enega in istega dekleta. Delo je izšlo tudi kot drama. Od Franka smo videli v ljubljanskem gledališču socialno čustveno dramo »Vzrok«, ki je protest proti današnjim socialnim razmeram in smrtni kazni. V »Svobodi« pravkar izhaja njegov roman o brezposelnih »Od treh milijonov trije«. V knjigi »Karl in Ana« sta še povesti »Most usode« in »Uradnik«. Prevod M. Klopčiča ni samo dober prevod originala, ampak je po živem in sočnem jeziku dokaz prevajalčevega vestnega dela, ki ni stremel samo po čim vestnejšem, ampak v resnici po čim lepšem prevodu.

TISKARNA „SLOVENIJA“ D. Z. O. Z.

LJUBLJANA
WOLFOVA UL. ŠT. 1

Izvršuje vsa v tiskarsko stroko spadajoča dela po zmernih cenah. — Časopisi, knjige, revije, brošure, vabila, letaki, plakati itd. Zaloga beležnih koledarjev.

TELEFON 27-55

Zlato naših hranil

Jajnine

Makaroni, spageti, juhine zakuhe

Vsakdo, ki stremi po izobrazbi, naj bo naročnik

„ZNANSTVENE KNJIŽNICE“!

Založba „NOVA KNJIGA“ je napovedala izdajo „Znanstvene knjižnice“ in poziva izobrazbe željno občinstvo, da pristopa v čim večjem številu med naročnike. V prvem letu (od 1. marca 1933 do 1. marca 1934) bodo izšle tri knjige „Znanstvene knjižnice“:

- 1. Uvod v dialektični materializem**
- 2. Engels: Anti — Dühring**
- 3. Plehanov: Osnovni problemi marksizma**

Prva knjiga (v obsegu nad 100 strani) izide najpozneje v maju, druga knjiga (v obsegu nad 300 strani) v septembru t. l. Vse tri knjige bodo izreden pojav na slovenskem književnem trgu, ki je tako ubog na znanstveni književnosti. — Knjige se plačujejo v mesečnih obrokih po Din 7.— za broširane ali po Din 9.— za v platno vezane.

Prijavljajte se na naslov

„Nova knjiga“ — Ljubljana, Idrijska ul. 13